

Д. КАРАЧОБАН

АЛЧАК

САЧАК

АЛТЫНДА



Handwritten text in a script, likely Arabic or Persian, located in the upper right corner of the page.



А. КАРАЧОБАН



АЛУАК

САЛУАК

АЛУАКА

РАСКАЗЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «КАРТА МОЛДОВЕНЯСКЭ» КИШИНЕВ * 1966

АРХИВ
СТЕПАНА КУРОГЛО

Дмитрий Николаевич Карачобан

ПОД НИЗКИМ ПОТОЛКОМ

Рассказы

(на гагаузском языке)

Редактор *К. Крецу*

Художник *М. Брукман*.

Художественный редактор *М. Хазан*.

Технический редактор *Е. Полевая*.

Слано в набор 30/VII-1965 г.

Подписано к печати 22/VI-1966 г.

Формат бумаги 70×108 1/32. Бумага типографская

№ 1. Печатных листов 4,53. Уч.-изд. листов 3,40

Тираж 1400. Цена 11 коп.

Зак. № 2540.

Издательство «Картя Молдовеняскэ».

Кишинев, ул. Жуковского, 44.



2-я типография Государственного Комитета

Совета Министров МССР по печати,

Кишинев, Советская, 8.



Чыраан оолу:

— Тātү, не пек чиркин үсек бу
гök, ва?

Чырак:

— О оолум! О олмайжэды бизä
ölä үсек, еер бизим таван олмайды
bölä алчак.

GAGAUZ MILLI ARHIVI

№ 4257/147

**«CENTRUL DE CERCETÄRI
ŞTIINŢIFICE AL GAGAUZIEI»**

НИЦ ГАГАУЗИИ

ИМ. М.В. МАРУНЕВИЧ

КОНУШМАКТАН ГЕЛМӘК

Темтек Сарафим карысыннан геләрди дүндән. Сарафим евелки хадетә гөрә гидәрди бош шишәйлән илердә, кары са бошча хем ушак елиндә икикат гидәрди онун ардына...

Таа чыкынжа оннар дүүн аулундан, Сарафим чекетти зивирдемәә карысына.

— Нечин сән билмеерсин кендини гөтүрмәә конушта? Нечин сән бөләйсин? Некадар сени үүредийм? Нечин, ачан сувату верди сана шарап, сән бирдән хызландын филжана? Нечин, ачан куми аннадарды кузужуклар ичин, сән карыштын лафа? Сенин өнүндә дурарды сужук хем сүүш таук. Нечин сән чекеттин имәә таман сужуктан? Не, сән имәк ми йоктур йашаманда гөрдүйн? Нечин сән бөләйсин? Незаман сән үүренежән benim аклым ермеер. Хербир конуштан сора бир афта иерим сени, йонэрым, ани ки биләсин, не сой ләзым олмаа бир сырада. Сән сә хеп өләйсин, брей, брей!— мырылданарды илердә Темтек Сарафим.

Геридә сә гидәрди ики кат олмуш, кахырдан ихтиарламыш онун карысы йаш басма елиндә.

Төлә оннар хер керә дөнәрдиләр конушмактан.

ГАГАУЗ МУЗЕИИ

Бин докузүз ирминжи йылда күй школасына гелди үүретмää Браиладан бир ени үүредижи. Гирдийнән таа гагауз күйүнә, о бирдән шашты гагаузларын рубаларына хем аяк капларына. О заман таман йаз вакыдыйды. Бизим са гагауз о вакытлар кышын да йазын да чүнкү хеп гезәрди чаашырлан е. Гөрду о заман о Браиладан үүредижи, ани гагаузлар йазын чаашырлан гезерләр, дә санды, ани биздә өлә «порту» гечер. Сарп шашты о заман о Браиладан үүредижи. Доорулду о, сайлер, клисенин йанына доору да аарээр школайы: хем гидер хем дә бакәр гагаузларын фасыл йаз рубаларына. Доз — долай херерси хынча-хынч инсаннан долу, да хер ердә адамнар бөлә сыжакта гезерләр калпаклан, чаашырлан, карылар да — калын, йамалы чукманнарлан хем солук, кара чемберләрлән.

— Йок, бән бошуна истемәздим гелмää гагауз күйүнә үүретмää. Йа бак сән, ким варды нижә десин, ани бән бөлә интерес ерә расгележәм,— шашарды Браиладан үүредижи. Да нижә гидәрди о сокаан орта ериндән дизәдәк тоз ичиндә, өлә дә дурду йол үстүндә дә емин

етти: «не оларса олсун, ама бән топлайжам гагауз рубаларынын өрнеклерини дә дөндүйнән ачажам Браилада бир музей».

Бу гүндән сора Браиладан үүредижи чекетти йашамаа гагауз күйүндә, чекетти үүренмәә күйү, йазды ушаклары школайа, да хеп доймазды шашмаа гагаузларын «портусуна».

Сентябринин илк гүнү, ачан чекти чан, үүредижи гирди класса. Ушакларын таа чойу дурардылар класста калпаклан, фланийлән. Үч саат уүретмектән сора ени үүредижи чекетти гезмәә банкадан банкайа да йокламаа ушакларын рубаларыны. Сора о гитти масанын йанына да деди ушаклара, гетирсиннәр она евә хербир гагауз рубасындан бирәр-икишәр парча, зерә о истеер йаза Браила касабасында ачмаа бир музей.

Ушакларын бириси таа орада гелди дә деер:

— На беним калпаамы, хем сабаа бән таа гетирежәм тәтүнүн доннарыны.

Үредижи алды калпаа, шүкүр етти ушаа, сора деер хепсинә ушаклара, ани ки оннар гетирмесиннәр саа рубалары, ама гетирсиннәр те о ескилери, ани гиилмеерләр. О гүндән сора ушаклар башладылар ташымаа авшам-сабаа үүредижиә не була билирсәләр евдә: бириси гетирәрди тәтүсүнүн чарыкларыны, бириси-мабусунун чукманыны, бириси бабусунун өлүмнүк рубаларыны.

Бир сабаа ушакларын бириси кәр теклиф етти үүредижи, деер:

— Сән гел, ал бизим сандыы, зерә бән ташыйамээрим ону. Ама бу Браиладан үүредижи аклы ериндә адамды, да гитмеди алмаа сандыы, зерә билди, ани бу кәр емен диил гөзәл.

Хем не дә гетирселәр ушаклар өтәә-беери саалам. о йоллаарды гери:

— Гетирин бана рубалары, ани гнилмӓз, йамалы, пү-
лүзлү, сыбыдылма, — аннадарды о.

Да бӓлӓ докуз айын ичиндӓ Браиладан үүредижи топ-
лады чок түрлү кирли, йыртык ишлӓр: хепси йа аркасыз,
йа енсиз, йа пачасыз.

«Бу кирли парталлар ичин ушаклара бобалары бишей
демейжеклӓр», — дүшүнӓрди кенди кендинӓ үүредижи.
Ертеси йазын, школа салвердийнан о пакетледи бу «гага-
уз портусунда рубалары», йазды пакедин үстүндӓ Браи-
ланын адресини, да шансора хазырды гӓтүрмӓӓ пакеди
почтайа, китледи капуйу да, ама бу вакыт о ишитти ау-
лун бойунда бир ааламак сеси. Күчүк токатчыкта дурар-
ды о чожужак, ани класста илкин вердийди үүредижийӓ
кенди калпааны.

— Нечин сӓн аалӓэрсын, Сарпсакал? — сорду үүре-
дижи чожужаа лаабыйжа хем сувазлады онун башыны.

— Тӓтү деди верӓймишин benim калпаамы, зерӓ дү-
үежеемиш сени, — жувап етти чожужак, сүмүклерини че-
черӓк хем силерӓк йумурууннан гӓзүнү.

— Нечин сӓн таа илери сӓлӓмедим, бӓ ушак? — сор-
ду үүредижи. — Шинди бӓн пакетледим хепсини шансора.

Ушак бишей демеди, саде илеркиси гиби ууарды йу-
мурууннан саа гӓзүнү. Үүредижи бакты ушаа ниши ба-
кышлан, сора бакты пакедӓ, гетирди аклына, ангы та-
рафта булунӓр калпак да, чыкарып жӓбүндӓн күчүжүк
бир чакыжык, ирди пакедин бир йаныны да верди кал-
паа.

Бу вакыт онун йанына гелди бир сүрү ушак.

— Вер benim гӓлмееми, — баарарды бириси.

— Вер тӓтүнүн доннарыны, — баарарды башкасы.

— Вер какунун фытасыны...

— Вер дӓдунун мешиннерини...

— Е, оннар йыртык, ба айоллар! Нӓбӓжӓныз оннар-
лан евдӓ? — сорду үүредижи, үфкеленерӓк кенди кенди-

нә, ани гитмеди бурадан таа авшам, ама таа да пек уф-келенерәк аннамаз бобалара. О чыкарды хепсини, не варды пакеттә:

— Айырын, кимин неи вар... Бакмээрсыныз бирдән нәбәрсыныз, сора...

Ушаклар тепә олдунар, аарайрак кенди ишлерини. Ким буларды-качарак гөтүрәрди евә, ки таа бир керә дүшмесин бунун ичин лобут.

Ачан ушаклар даалыштылар, үүредижигөрдү, ани ердә калмыш салт бир пек йыртык, терә кокар мор флани.

— Е, ислә, ани баре бир ишчәз калмыш. Онун да йок нересинә флани демәә, ама гөтүрежәм ону баре Браиланын музенинә,— мурылданды үүредижигөрдү кенди кендинә дә, сокуп бош пакедә бу парталы, дорулду гарайа.

Чайыр сокаанда ону ким са дүрттү геридән.

— Домну вэцэтор,— чекетти адам аннатмаа, гөстерәк кендисинин йыртык үстүнә хем кара, патлак аякларына,— домну вэцэтор, сән алмышын бизим кыздан беним фланими. Баксана, бән йок не гийим.

— О бүтүннә партал, ба,— кести онун лафыны үүредижигөрдү.

— Е, партал мы, диил ми, ама бән ишә йок нейлән гидийм, йалварэрым сени, домну вэцэтор, вер беним фланижиими гери,— бракылмазды чифтчи.

— Бән истеәрдим оннары музейә гөтүрмәә, ба,— савашты үүредижигөрдү чевирмәә чифтчи.

— Е, нәбийм бән о мызейлән,— йайды чифтчи колларыны, сора генә гөстерди кенди үстүнә.— Тә, гөрермисин «мызейн», йазы — кышы чаашырлардан чыкмээрсыз?!

Үүредижигөрдү чыкарды пакеттән терли, партал фланин, верди, да бурада аннады, ани гагаузлар гезерләр йазын чаашырлан диил ани оннарда өлә «порту» дейни, ама йок башка не гийсиннәр дейни.

ИКИУЗЛУ ООЛ

Заатлы Андрейи бобасы күчүжүктән таа үүредәрмиш олсун ии, йапмасын кимсей-жәә феналык, чалмасын, йардым етсин инсаннарын йашамасыны илиннетмәә.

Заатлы Андрей бүүдүйнән чыкшыш башка, бракмыш бобасынын ии үүретмелерини дә олмуш тамах хасеет, ики үзлү хем алдадыжы. «Топлайым кендимә варлык да сора чекедежәм иилик йапмаа»,— дүшүнмүш о да чекетмиш тамах топламаа варлык, хасеетленмәә, икиүзлүлүк етмәә хем алдатмаа инсаннары.

Ама ки билсин, некадар феналык йапәжәк дейни, о хербир феналыын аардына какармыш казаа бирәр енсер.

Битки биткиә о зенгиннемиш, казык та долмуш енсерлән. Озаман Заатлы чекетмиш йапмаа иилик, ки кай-белсиннәр онун илерки феналыклары. Да бундан сора некадар иилик о йапармыш, хеп бирәр енсер чыкарармыш казыктан.

Ачан енсерләр хепсижи казыктан чыкмышлар, Заатлынын сыртындан сансын бир байыр инмиш. О осаат гитмиш бобасына сөлемәә не йаптыыны.

— Е, ислә, сән енсерлери казыктан чыкармышын,— демиш боба,— ама оннарын ерлери калды казыкта.

НЕЧИН САН БРАКТЫН БЕНИ КӨПЕКЛӘР ПАРАЛАСЫННАР?

Ики киши күчүккәнә кафадармышлар. Ачан оннар бүүмүшләр, бириси олмуш зенгин, өбүрү сә йанашмыш аалемә чобан. Йашаармыш о чобан бир көр пунар йанында хем хич гелишмәзмиш өдүнчлердән.

Билинер, ани чобаннар тутэрлар чок көпек. Бу чобан да тутармыш беш тайна көпек-адамы аяактан йыкажэклар.

Бир керә о зенгин олан үфкели гелмиш бу чобандан истемәә гери өдүнчлери. Бу хабердән фыкаранын башламышлар көр гөзлери дуүлмәә. О атешленмиш да дүшүнмүш: «бүүк гүнахым олсун, ама бән буна гөстережәм, нижә боржу истемәә кафадардан». Бөлә дүшүнүп, о гитмиш ачмаа зенгинә токады, көпекләр дә копушмушлар онун ардына. Таа зенгин гиринжә аул ичинә, көпекләр сармышлар ону да пайсынмышлар дартмаа онун мешинерини.

Чобан са бу вакыт сыктыкча сыкармыш зенгинин елини, маана елешер онуннан. Ачан көпекләр ислә парала-

мышлар зенгини, копармышлар онун балдырларыны, зенгин сормуш фыкара кафадарына:

— Нечин сән брактын бени көпекләр параласыннар?

— Бән еллешәрдим сенинән, сөз гөстерәрдим сана, нижә сән бана гөстерерсин, да олмады вакыдым коуламаа көпеклери,— жувап етмиш фыкара кафадар.

ФАЙТОН

Куйун кенарында ойнак йолда бир адам савашарды чыкармаа куйудан кенди файтонуу. Бу адам Олак Петрийдди. Онун файтону енийди хем бейгирлери йалап-йалап едәрди.

Олак Петри доорулмушту пласа касабасына, ки орада соксун боклаа Михун Гани да елӓ алсын онун ислӓ, берекетли топрааны.

Да тӓ, ким билер, сарфошмуш му о, оса бейгир ми йолда уркмӓш бишейдӓн, ама файтон девирилмиш куйу ичинӓ. Олак Петри савашарды чыкармаа куйудан файтону, дирешӓрди, кызарарды да есап алмазды, ани йолун сол тарафында, чифт ичиндӓ синмиш кенди Михун Гани да дува едер. О дува едӓрди, ки Олак Петри чыкарама-сын файтону куйудан да гидӓмӓсин пласа касабасына.

— Ей аллашчийм.— дува едӓрди йолун йанында, чифт ичиндӓ Михун Гани,— вер, аллашчийм, ани бу файтон таа ашаа батсын да бу душман чыкамасын бурадан, гитмесин касабайа да алмасын benim топражымы. Аллашчийм, панайыйажыым, ехрангилжиим, курут Олак Петринин елжезлерини, да о кайбетмесин бени, бракмасын ушакларымы аач!

Олак са чыкты куйудан, бакты жингилмиш файтона,

сора бакты гүнә, силди аннысындан терини да, сувайып еннерини таа йукарыадак, генә гирди куйуйа, тутунду чекмәә файтону куйунун кенарына.

— Божи, божи, ристошчуйм, кыр онун аякларыны, фала онун еллерини, да чыкамасын. бластыма, бу куйудан. О ширет адам, о бени кайбедежек, алажэк benim топраамы!— хеп дува едәрди йолун йанында Михун. Бракма бени белайа, вангелини дә окуйжам халтара да митани уражам, саде бракма чыксын бу хырсыз куйудан. Дериннет, аллахым, о куйуйу таа да дерин! Аллахым, о аллә чыкарэр файтону, узсүз о, онун сураты чарыктан калын, бракма, аллашчийм, гитсин пласайа да алын benim топражымы!

Олак Петри бүтүн куфеттән савашарды чыкармаа файтону. О шинди титсийди, нижә өлүм хем тамахты, нижә зындан. О некадар таа чок кесиләрди, окадар таа чиркин оларды.

Файтонун бир текерләә шансора куйунун кенарындайды. Тә өбүр текерлек тә чыкты.

— Аллашчийм, сән гөрерсин, ани бән хасиретим бир парчажык екмәә, бракма о гитсин, сойсун бени!— иннеди куфетсиз Михун.

Олак Петри диреди таа бир керә кендини дә чыкарды файтону йол үстүнә.

— Аллахыым! Нередәйсин сән? Чел онун фикирини, чевир ону гери, аллахыым!— дүүнәрди Михун.

Олак Петри чыкардыктан сора силди куру отлан чамурлу еллерини, кошту бейгири, пинди файтона да хызлы йорттурду бейгири таман пласайа дору, нередән хепсиндән пек коркарды Михун.

— Нечин сән ону чыкардын, аллашчийм, нечин сән ону чевирмедин гери? Нәбыйм бән шинди, кимә таа данышыйм? — баарарды чифт ичиндә йалныз адам.

ДУШАР ИЫЛДЫЗ

Иолжа геләрдиләр мезарлыктан үч камбур бабу. Оннарын арасында гидәрди бир дә генч инсан — Дойжан Ләнка. О таа генчи о таа йокту отуз йашында, ама о да шансора ихтиарды, онун да хеп өлә ергинди сураты, о да хеп өлә гидәрди касылы омузларлан, камбур аркайлан, нижә өбүр бабулар.

Бабулар геләрди мезарлыктан. Дойжан Ләнка да геләрди мезарлыктан. Онун елиндә варды бир кара-ешил йарым килалык шишә. Шишедән суйу о дөкмүш ушажыын мезарына.

Бир йыл гери Дойжан Ләнка гөмдү йылк ушажыыны. Ушак олдуиду шансора бирбучук йашында, шансора геләрди, үүрендийди отуз ики лаф. Доймаздылар ону сииретмәә, ойду евин шеннии. Ама уурады она не салгын уурады са, да сүүндү ушак оннарын гөзүнүн өнүндә, нижә мум. Бир афта жаннан буушту ушак. Не саде денәмедиләр она йапмаа: түрлү отлар кайнаттылар да вердиләр ичсин суйуну, сыжак фышкы ичиндә туттулар, бир он бабуйа окуттурдулар. Истедиләр Каула доктора гөтүрмәә, ама орыи да чок лей ләзымды.

Чок аалады Лянка көрпә йавружуунун өлмесиндән сора хем хер пазар гидәрди онун күчүжүк, паалы мезаржыына да дөкәрди она йарым кила сужас, сора, отуруп кенаржыында, ааларды хепсини йашларыны, ани топланмышлар бир афтада.

Йаваш гидәрдиләр бабулар хем Лянка, да хер бир лафын ардына ишидиләрди: «оф-оф-оооф!»

Лянка ачан гелди евә, кожасы Симон таман күрүмүштү дамы да ерлештирәрди сыырлык аулунда майызлары, чиинәрди оннары, да олсун сора кыша тезек. О хызлы басарды, да фышкыдан чыкарды сары су. О су гирәрди чарыклара, таа да пек бойаарды аякларында саргылары. Ачан Лянка офлайрак гирди капунөнә, Симон дайады күрәй сыырлык аулуна да йамалы антеринин пешиннән силди бүтуннә суратындан тери.

— Вердин ми потмара, бә оф, варды капунун ардын да инек кофасында бир дамна кепек, о да саде капчик, ама..? — сорду, офлайрак, Лянка.

Кофаларда йокту су, да о йолланды пунара.

— Дур, мари, нереә гидерсин? — дургутту ону Симон. — Кору кендини, гөрерсин, долуйсун. Бак, беким сааселем бүүдүрүз баре бу ушаа.

Симон алды карысынын елиндән кофаларлан суважыы, урду омузуна да гитти пунара, сауруларак йамалы антерийлән.

Авшам олдуинан идиләр оннар кухнежинн онүндә томбарлак софрада бир хардейли борч, да о йакыжы борчтан мы, недән, башлады Лянка йумурууннан кенди кафесини бастырмаа:

— Кыйэр, ичими.

Ама идиктән сора о генә калқтық калдырды софрайы. О гежә йаады йаамуржук.

— Бичмәә бүүн гидилмейжек, — деер Симон ертеси сабаа, — ама бән бүүн каражам сокакта быраз чамур, да

урыйм биркач топалак о чалмарын үстүнә, зерә, бакэ-
рым, генә акмыш о арт көшә.

Лянка бурада генә савашәр кожасына йардым етмәә,
Симон са хеп бракмээр, кору, деер, кендини, барелижәм
бу ушаа бүүделим сааселем. Топлады Симон аул бойунда
быраз молитура, карды ону саманнан да башлады, ди-
реннән ташымаа, урмаа ону чалмар устунә. О өртүдә иш-
леәркенә есап алмады, ани карысы башлады она чите-
нән топалак ташымаа. Гөрүп буну, Симон атлады ерә,
чыкты үфкеси, емен уражээды Лянкайа.

— Бән сана дедим йардым етмеәсин бана е, мари!

— Е, гөрерим, бә, сана да йалныз зор, дүшежән сән
дә аяактан бенжилән, да сора олмайжэк хич нижә вере-
лим бири биримизә бирәр чөлмек су да,— деди кары.

— Гит, Лянка, те орада бак нәбажан йап, ама брак
бу пыстия чамуру, сана деерим,— алды Симон читени ка-
рынын елиндән дә гөтурдү чалмар үстүнә.

Төлә хер гүн Симон савашарды корумаа таа дуума-
мыш ушаа. О кенди шансора бенземәзди адама, олдуйду
кап — кара.

О читенән чамурдан сора Лянка бүтүн гежә баарды
санжыдан.

Сали гүнү са сабайлан Симон хич истәмәди алмаа ка-
рысыны кыра бичмәә, ама Лянка тутунду, ал, бән баре
тырмыклайжам сенин ардына.

Гиттиләр оннар бичмәә чаак Үүсүз Кулаана. Гүн таа
чыктынан, чекетти жансыз йакмаа. Бичинтиләр гевре-
диләр-тә тутушажәклар.

Лянка алды диирени да чекетти косанын ардына кай-
зыр бичмәә, о са тутунду:

— Е не, бә, деер,— едим — аяаам тутаркана отур-
майжам талиталынталында, да сән дә бичәсин йалныз е.

Некадар вар күфедим, ишлейжәм

«CENTRUL DE CERCETARI

ȘTIINȚIFICE AL GAGAUZILOR»

НИЦ ГАГАУЗИИ СТЕПАНА КУРОГЛО

ИМ. М.В. МАРУНЕВИЧ

Да чекетти о топламаа кайырым, гиттикчә хеп таа чокар бичинти калдырэр, башлады тепә йапмаа.

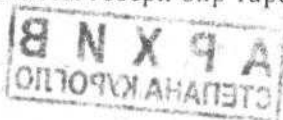
Уулендә идиләр оннар бир дамна ийши фошаф. Лянка бир дамна некадар иди, ону да гитти да тепә ардында кусту.

Генә тутундулар бичмәә. Симон биркач керә алды карысынын елиндән диирени, ани аар калдырмасын дейни. Ама бу хеп бракылмээр:

— Насыл, бә Симонжуум,— деер,— бракийм сана хем бичәсин хем топлайасын, сән етиштирәмейжән йалныз, тә булутлар дөнүшер, чекедир сә бир йаамур, дүүәмейжез бу харманжыы да аач калажэз.

Да Лянка генә ташыйарды дииреннән бичинти, йыварды тепә. Бүтүн узун гүн о савашты кожасыннан барабар ишлемәә. Бөлә ишледи о ики гун. Жумаа гүнү ташыдылар бичинтилери евә. Гежә дә олдурдулар харманы. Жумаертеси дүүдүләр харман. Авшамнен бейгир дә динди Симон да динди, ама насыл дайанды Лянка — бу хализ шашылажэк ишти. Лянка үзлән керә ниләрди, актарарды харманы, күрекләрди, чыкарарды харманын ичиндән кенара гүвен чалыларыны. Бүтүн гүндә о биркач керә чөктү ерә санжыдан. Караннык олунжа топладылар харманы, тыназ йаптылар, саурдулар ону, атарак аачтан йабаларлан йукары, лүзгерә да тутундулар гөзердән гечирмәә. Симон чалкээр, Лянка да дөкер гөзерә кесмикли тенелери. Симон хеп деер карысына долдурмасын пек бакырлары, йармышар алсын. Лянка са гөстерер, ани гүн каушту. да долдурэр хеп таа чокар. Калдырды о биркач долу бакыр, ама тә бир тепелемә бакыр она верилмеди. Калдырды Лянка ону, да дүштү ерә, бакыр да — онун үстүнә.

Кайбетти о кендини, хич солууну аламээр, тыканэр. Симон сыбытты гөзери бир тарафа.



— Нәбэрсын сән, мари? — баарды о диил кенди сесиннән, дә, капып, гөтүрдү карысыны ичери.

— Не бир дофтур, не бишей. Марий Лянка, гидийм, бир ихтиар кары мы чаарыйм, нәбыйм, ишидерсин ми бени, Лянка? Кими чаарыйм?

— Чаар Тодиләса бабууу, — гүжүлә ишидилди Лянканын сеси.

Чаарды Симон Тодиләса бабууу, кенди дә бүтүн гежә раатсыз гезинди капунун онүндә. Бүтүн гежә ичердә йанды шафк хем ишидилди Лянканын чиркин баармасы. Симон да бүтүн гежә кыпмады гәзүнү, беклейрәк бабудан хабер.

Шансора йакынды сабаа, ачан кесилди Лянканын сеси. Бабу ачты капууу да сөледи, ани Лянка сааселем, сора сөледи, ани чожужак өлү дуумуш.

Гөктән дүштү бир метеор шафкказы. Симон бакты она да инанды, ани о дүштү онун чожужаанын йылдызы.

МАСАЛ

Бир вакыт вармыш, бир вакыт йокмуш, вармыш бир шен адам Бошкезли Зайбир Иванович. Йаклашмыш күчүк паскеллә. Бошкезли йашармыш прост, ама күчүк паскелләә дейни онун да евиндә олмуш хазырлык.

Бу йорту ичин о бракмыш карысы кырсын хем бойасын битки йымырталары, харжасын битки уну.

Ачан гелмиш күчүк паскеллә, да мезарлыын ичи долмуш инсаннан, түрлү сепетләрлән, ангылары долуймушлар йымыртайлан хем уўсек паскаларлан, сыраларын бириндә отурмуш Бошкезлинин карысы да дөрт йымыртайлан (бойалы жевиз капчийннән) хем йумурук кадар бир паскажыклан.

Мезарлыын ичиндә дурармыш шамата, ушаклар качармышлар мезарларын арасында, ким халвицажыйа, ким мамусундан пара истемәә.

Ушакларын хепсинин еллериндә вармыш бойалы йымырта: кимисинин мави, кимисинин турунжу, кимисинин кырмызы, кимисинин сары, кимисинин алажалы. Бошкезли бурада илк сефер севинмиш, ани онун йок ушаклары, зерә тә шинди йа истежейдиләр пара халвица алмаа,

йа истейжеедиләр йымырта, ки докушмаа аалемин ушакларыннан.

Күчүк үүленә дору гелмиш попаз да гезмиш хепсиндә сыраларда, окуйрак карыларын паскаларыны хем йымырталарыны. Биттийнән бу церемониал, карылар башламышлар илештирмәә бири биринә. Зайбир Увановичин барсаа са башламыш узамаа.

— Хади гиделим евә дә иелим бу йумурук кадар паскажы хем о дөрт йымыртайы, мари, бән шансора байылдым, аякларым тутмээрлар,— деер о карысына.

Гидерләр оннар кары-кожа евә. Етиштийнән евә, кары илкин тутунәр сүпүрмәә паты. Бошкезли аләр онун елиндән сүпүрген дә деер:

— Бана диил ләзым сенин сүпүрмән, сән таа тез кой иелим о паскайлан йымырталары.

Е, билинер, ани не вар имәә йумурук кадар бир паскажы хем дөрт йымыртайы, имишләр — сансын лүзгәр алмыш оннары софра үстүндән. Идиктән сора Бошкезли назлы бакмыш карысына, гүлмүш бир гүмүшлүк да демиш:

— Те бу те ислә.

Паскелленин икинжи гүнү диилмиш ишленир гүн. Онун ичин Бошкезли гидәмемиш гүннүкчүләә дә дөнәрмиш ичердә аач. Дөнер о өлә бир саат, дөнер ики, сора басәр капунун кушаана, тырмашәр тавана да сүпүрер не ун тозу вармыш читенин дибиндә хем йаннарында.

— Кары!— баармыш о тавандан,— ал те бу унжазы да йап бир мамалига.

— Е нейлән иежез о мамалигайы, бә адам? — сормуш карысы.

— Иежез пейнирлән,— жувап едер Бошкезли.

— Е нередә вар биздә пейнир е, бә?

— Булажэз, биздә йок са, башкасында вар.

Йапәр кары мамалигайы. Мамалига чүвендә фыслар-

мыш, гөзәл кокармыш, Бошкезли да йаланармыш онун йанында. Бу вакыт гелер оннара комушу. Капатмыш кары софрайа мамалигайы да отурэрлар оннар үч киши-саяк айаа. Кары хем комушу нерләр йаван мамалига хем шашэрлар Бошкезлий: о копарып, копарып мамалигайы, узадэр букасыны сокак ашыры, сора гөтүрер аазына.

— Нашей сән йапэрсын, бә? — сорэр она карысы.

— Гөрмермисин, мамалигайлан пейнир иерим? — жувап едер Бошкезли.

— Е хани пейнир е, ба?

— Комушуда,— гөстерер Бошкезли сокак ашыры. Карынын да комушунун да гүлежәә чыкмадаан гүлмүшләр. Хализ комушунун копчалары чөзүлмүш гүлмектән. Сора Бошкезлинин карысы демиш.

— Оф-оф-ооооф, неләр чекериз, аллаа кысмет етмесин.

— Йок бишей, биз райа гидебез,— демиш Бошкезли, сора гүлмүш кенди дә,— бән райын хендеклериндән холерлери кесежәм.

Мамалигадан сора комушу гитмиш кенди евинә, Бошкезлиләр дә йатмышлар динненмәә. Шкембә сә таа истеер имәә. Калкэр Бошкезли геженин бир вакыды да дуйэр, ани салланэр йуфкалыктан.

— Имәә, беей, имәә! Не кусур гелер бана, ани аачым!— баэрэр о хем салынэр хер тарафа, имәә аарэр. Гезә, гезә разгелер о соба үстүндә калпак ичиндә биркач пиличчик. Аачлык са диил шака, иер Бошкезли орада о пиличчиклери чытыр-чытыр.

Бундан сора быраз уйуклар олмуш. Ертеси гүнү генә йортуймуш, да о генә буламамыш иш, баре казансын бир парча екмек. Уүленәдәк насыл-нижәл дайанмыш о, уүлендан сора са онун барсақлары өлә чекетмишләр баармаа, ани дышардан ишидиләрмиш. Озаман Бошкезли тыкээр

пенчерелери дэ савашэр уйумаа, ки унутсун, ани о аач, ама уйку да тутмээр. Авшамнен Бошкезлинин хайырсызлыгы олмуш да ачан шансора хептэн кесилмиш, уйукламыш. Геженин бир вакиды о башлээр дирсеклемää карыйы.

— Нашей сән, бә, чүрүттүн йаннарымы? Шашырдээр мы сени, нашей? — коркулу сорэр кары.

— Кач өтää, бән кывырма иерим,— сөленер Бошкезли дүшүндә.

Ачан кары йакэр сырнии да бакэр, Бошкезли алмыш аазына йарым йорган да дартэрмысын дартэр, санэр кывырма иер.

ОКОЛЖУ

Култура евини битирдиләр ишлемәә, дә бульдозер чекетти йыкмаа онун йанында ески дамжазы.

— Тә бунун да битти гүнү,— деди беним йанымда дуран Незетли.— Чоктанкы бу дам, бееей! Онун курулма-сыны бизим дәдү дә билмәзди. Бир вакыт бу дамда чор-бажылык етти Гырлица да.

— Ангы Гырлица? — сордум бән,— бөлесини йоктур ишиттийм.

Биз чекиндик бир тарафа, да Незетли аннатты:

«Бу дамын йанында илери околду. Окол деәрдиләр примариянын йанында аула, нереә капаардылар запсыз хайваннары. Кулланарды бу околу Гырлица.

Гырлицадан хепсижи куйлүләр коркарды. Онун варды айыры дүрүк бакышы, гүүдедән йаны кавийди. Ким билсин, не сой адамды о, ама о гидәрди инсанын үстүнә, нижә тигра: сән истәр доорут она түфәә, о хеп гидәрди сенин үстүнә. О ачан геләрди сенин йанына, онда йокту не лаф катмак, не да сормак. О тутарды сени, сансын сән хич диилсин инсан, да хич бир лафсыз сүрүәрди сени орый, нереә о истеәрди. О урарды сенин кафана хеп өлә, нижә бейгирин кафасына. Баарарсан са-о урарды таа сән сусунжа.

Гырлицадан, нижә атештән, коркарды диил саде хайван гүдүжү ушаклар, ама оннарын бобалары да. Хем коркардылар саде онун ичин, ани о аннамаз адамды дейни.

Околун ичи херкерә долуйду инеклән, өкүзлән, кечийлән, койуннан, кими сефер орада булунарды кәр домуз да. Инсан дурарды аулун дышансында да йалварарды, колверсин Гырлица оннарын хайваннарыны. О са, йаклашып, дүүәрди ба бирини, ба өбүрүну. Иш битәрди онунан, ани о хич бир лафсыз гидәрди адамын евинә дә аларды ичериндән аменда еринә не истеәрди.

Гырлицанын бүүк дүрүклуу узери она кимсей йаклашмазды бир адамдан каре. Бу адам ахмажык Папурка Тодийди.

Папурка Тоди херкерә йардым едәрди она топламаа окола чайырдан хайваннары, сеслеәрди ону, хеп дөнәрди околуи йанында. Ахмак Папурка Тоди умутланарды, ани гележек вакыт, да о да олажэк Гырлица гиби околжу. Папурканын йуфка фикириндә йокту башка дүшүнмәк околжу олмактан каре. О хер сабаа, саурдарак йыртык пачаларыны, геләрди окола Гырлицадан илери да барарды хайваннара кашынмасыннар аулалра, кырмасыннар токатлары, йыкмасыннар бойнузларыннан дамын сачакларыны. Хем Папурка хер гүн сорарды Гырлицайа, не заман о йапажэк ону околжу. Да хер керә Гырлица калдырарды елиндә татаринии, да бу качарды бир тарафа. Сора о генә унударды күсүү да генә качынарды кырларда топламаа окола бошта хайваннары.

Чок йыл Папурка бөлә качынды Гырлицанын ардына, истейрәк олмаа околжу. Ама бир май гүнү Гырлица гелди окола геч. Папурка генә качынарды околуи долайында, коулай рак хайваннары, ангылары аач мизләәрдиләр хем узадардылар кафаларыны аул ашыры. Гырлица гелди хеп блә илерики гиби сусарак, ама кара — дүрук. Папурка, атлайрак, гитти она каршы да чекетти гөстер-

мәә, ангы өкүзләр кашынмышлар аула, ангылары не йапмыш; хем генә сорду, незаман Гырлица йапажәк ону околжу. Гырлица карарды, нижә гежә, бакты Папуркайа өлүмнү аар бакышлан. Онун елиндә варды бир аршынык кызыл кырлига. О доруду Папурканын үсгүнә, калдырды кырлигайы да ики еллән, герилип та, не куфери вар урду айкырылыына Папурканын белинә. Папурка дүштү ерә кырык беллән, чиркин баарды да башлады сүрүнмәә коллары үстүндә сокаан өбүр тарафына. Онун бели фаланыкты, да белдән ашаасы сүрүнәрди ердә, нижә бош чувал.

Йакын булунан инсаннар чаардылар фелдшеры. Фелдшер диил кендиндә гиби үфкели баарды Гырлицайа:

— Сән инсанмысын оса хайванмыйсын?

Гырлица са генә калдырды кырлигайы да урду фельдшерын колуна дирсектән йукары. Фельдшерын колуну, гипсайа койуп, алыштырдылар, Папурка са таа орада, сокак үстүндә йарым сааттан сора өлдү.

— Е она, Гырлицайа, бишей олмады мы бунун ичин? — сордум бән Незетлиә.

— Насыл олмады? Олду, — деди о. — Гырлицайы алдылар касабайа измет етмәә, койдулар ону таа бүүк ерә.

Беним үрәәм топланды, дарсык дүүлдү бу аннатмактан.

Бульдозер шансора йыкмышты ески дамы да дүзелдәрди онун ерини. О куфетли хырылдаарды, сансын савашарды копармаа беним үреемдән бу дарсыклы историйы. Бән сә дүшүнәрдим хеп о йыкылмыш дама хем дуйардым гүдемдә хализ ажы.

БИР ЧИФТ ГУГУШ

Бир еди киши ушак 1939 йылда гүзүн ойнаардылар папшой анызында «бабу». Хепсіндән таа сык каларды «бабу» бир забун чожужак Диманчу. О буна хич күсмәзди, хеп гүлүмсейрәк гетирәрди аалемин сопаларыны. Тә о генә топлады колтууна алты сопа, отурду өбүр чожужакларың йанында да чекетти бири бири ардына жинкмәә сопалары. Хич бири уруламазды «бабу» сопасына, ама тә чожужаан елиндән жингилди битки сопа да о дүштү таман нереә ләзым.

— Бән дедим е, ани шинди Сиврикалак калажәк «бабу».— деди гүлүмсейрәк Диманчу.

— Бән олмайжам «бабу»,— жувап етти, кашыйрак саа будуну, дик Сиврикалак.

— Бән насыл олдум е, ба? Ал да топла сопалары,— тутунду Диманчу.

— Бән деерим е, ани олмайжам «бабу»,— атыларды Сиврикалак.

— Е, ким олажәк е?

— Сән, ким!

— Бән олдум, шинди сендә сыра.

— Оларсын сән таа бир керә.

— Сән ширетлеерсин.

- Олажан.
- Олмайжам.
- Дуужежам сени.
- Дуужежан ми? Сән санэрсын татун куйда хепсини дууярмиш дейни, шинди сән да ми дуужежан?
- Дуужежам.
- Татусу куйда примармыш дейни, шинди «бабу» да истамеер олмаа.
- Сенин да татун олсун примар, ама оламээр.
- Оламээр, зерә бизим тату диил хайырсыз сенин татун гиби.
- Нашей? — кызарды кулакларынадак Сиврикалак.— Бизим тату примар, да сән она баарэрсин хайырсыз мы? Бу политика!
- Бааражам, зерә о хализдән хайырсыз.
- Хади, бизим тату ерлештирежек сизи!
- Нәбажәк о бизә?
- Алажәк да капайжәк сенин татуну.
- Ненея капайжәк?
- Гөрежан нерея-капана. Тә, бән шинди гидежам, сөлейжам, да авшама сеин татуну алажәклар.
- Диманчуйу алды корку.
- Гитмә, Сиврикалак, йалварэрым сени, да алмасынар бизим татуу капана. Бән генә олажам «бабу», саде гитмә,— йалварды о.
- Ама Сиврикалак алды кенди сопасыны да дорулду куйа дору.
- Диманчу етишти ону геридән да тутту ениндән:
- Гитмә, Сиврикалак, бән истамедим она ола демаа,— бойум-бойум йалварды Диманчу.
- Истамәдин! Тә алажәклар сенин татуну капана.
- Гитмә, Сиврикалак! Бән вережам сана, не истеарсән, саде гитмә. Бендә вар палижик, истеарсән, вережам сана бирисини, саде алмайын бизим татуу капана.

— Диил ләзым бана сенин палин.

— Озаман вережәм сана бир чифт гугуш, саде сөләмә.

Сиврикалак бу лафлардан дургунду.

— Гугуш му? Ама шинди гетирәсин.— бакты о алыр гөзләй Диманчуйка.

— Шинди гетирерим.

— Еер гетирәрсән гугушлары — сөләмейжәм,— деди Сиврикалак.

Диманчу качарак дорудан чайыржа гитти евә.

— Бак, гетир тез!— баарды геридән Сиврикалак.

Евәдәк үч километрайды. Бу йолу емен бүтүнүнү Диманчу качты. О хем качарды хем бакарды гери, гитмеер ми Сиврикалак сөләмәя.

Евин долайында йокту хич бир кыпырты, саде гугушлар гулдурдаардылар сыырлык аулунда, дамын онундә. Диманчу хызлы гирди хайада, алды кададан ики ауч папшой да атты дамын ичинә. Гугушлар бири бири ардына башладылар гирмәя. Ачан гирдиләр ен гөзәл, тараклы гугушлар, Диманчу капады дамын капусуну. Гугушлар калктылар ерлериндән дә кондулар йуваларына. Диманчу йоклайрак пинди мердевенә дә тутту тараклы гугушларын бирисини, хызлы йолду онун гөзәл канатларындан үч түүлерини, ки учамасын, да атты ону ерә. Сора о алды пардыйы да үркүттү кенди йувасына онун ешини дә. Гугуш гирдийнән йувайа, Диманчу хызлы тутту ону да инди ерә, чыкарды онун да канатларындан үч түүлерини. Сора тутту ердә оланы да качарак гитти гугушларлан аныза.

Сиврикалак беklärди ону.

— На,— ама саде алмайын бизим тәтүү капана,— деди Диманчу, узатты гөзәл, тараклы гугушлары, онун ен гөзәл гугушларыны.

«КАРАСПАНДИТ»

Кышын да, ачан гүннәр ауч кадар, йазын да, ачан гүннәр йыл кадар, чифтчи Куржалы хер гүн те бөлә дөнәрди кенди аулун ичиндә. Шансора Отуз йыл онун йашамасыны бишей дииштирмәзди. Куржалы гөлгә гиби гезәрди кенди аулу ичиндә, нередә варды онун бир чата бааларжыы хем биркач куйу картофижини. Онун елиндә херкерә булуарды бишей: ба бир бурук саплы тырпан, ба биркач кара семичка сапы, ба бир кырык кулаклы, күфлү казма.

Бу гөлгә гиби гезән адам кыпырдаарды йаваш, ама дурмазды хич. О ба дорударды йаннамыш, чүрүк аулу, ба йапарды топалак, ба йамаарды чарыкларыны, ба кышкыарды аулдан аалемин таукларыны.

Ашырыя о емен гитмәзди. Пазар гүннериндә дә, ачан о сийректән гидәрди панайыра, о бүтүн йол дүшүнәрди еви да онун ичин савашарды таа тез дөнмәә гери. Ев она варды бүтүннә дүннә, бүтүннә иленмәк, бүтүннә алданмак, бүтүннә дүшүнмәк. Онун олмазды вакиды чыкмаа дернеклерә дә, онун бүтүннә йашамасы верилийди бир биткисиз зааметә. Хеп савашарды, ки олсун имәә, гинмәә, ки гитмемәә аалемин софрасына узатмаа елини, ки кокмамаа аалемин бажаларындан манжалары.

Бунун ичин кўйдә ен ии чифтчи сайыларды Куржалы.
1933 йылда Кишинева гечәркенә бу кўйә уурады на-
сыл са Букурешт газетасындан бир корреспондент. О гит-
ти дору примарияя да деди орада:

— Бән Букурешттән корреспондентим. Бән истеерим
гөстәрәсиниз сизин ен ии чифтчинизи. Бән истеерим гөр-
мәә, нижә йашээрлар бурада.

Примар сорду бу гелмишә:

— Е сөләмәйжән ми жанабин, не о «караспандит»?

— Бән корреспондентим, диилим «караспандит»,—
аннатты гелмиш адам.

Ама гагаузун дили дөнүнжә... Примар савашты, са-
вашты демәә корреспондент дә өлә дә деәмеди.

— Е, йок бишей,— деер,— бән дейжәм караспандит,
сән дә забуннамайжан ондан е.

Да примар дөнду караулжуйа Дрангу Алексийә, деер:

— Гөтүр бу караспандити Куржалыйя, гөрсүн бизим
гагауз чифтчисини. Куржалы сансын таа ислейжә йа-
шээр, а?

Караулжу деди караспандитә «хайди», да оннар гит-
тиләр Куржалыйя. Ачан етиштиләр токада, караспандит
деер караула:

— Бән йалныз гирежәм бу чифтчийә, сән гит гери.

Куржалы таман дайарды евин ардында саркыт са-
чаа поплан.

Караспандит гирди аул ичинә, бакынәр хер тарафа,
ки качырмасын бишей, хепсини есап алсын, гөрсүн, ни-
жә йашээр бурада чифтчи.

Бу караспандит гитти илкиндән кухнейә да бакты чү-
венә, сора тавайа, ки гөрсүн, не иер Куржалы. Ама чү-
вендә дә тавада да йокту бишейжик. Ичерси кокарды то-
за хем ески курума. Ватра үстүндә дурарды бир парча
мамалига, ангысыны сармыштылар да алатлан пайедәр-
диләр карымжалар.

Караспандит чыктынан кухнедән, узбеуз каршы гелди кемикли, забун, кара көпеклән. Көпек ики сефер салды да үчүнжүләй калды ачык аазлан. Караспандит кырылды евин ардына, да гөрүп сааби, селәм верди она:

— Колай гелә, чорбажы!

— Аллароз олсун,— гүжүлә ишидилди жувап.

— Не, дүзүнермисин?

— Дайэрым тә бурада сачаа, гөчер шансора.

— Да, ескижә сенин евин.

— Нәбәжан е, ачан...

Бурада Куржалы сусту да илерләәрди урмаа попу еринә.

— Сиздә бурада концерт бишей оләр мы? — сорду бир сусмактан сора караспандит.

— Билмерим нашей о,— деди Куржалы, ураак токмаклан попа.

— Прост, прост, ани сиз бурада бишей гөрмеерсиниз, бишей ишитмеерсиниз,— узатты караспандит, сора генә сорду.— Е жанабин не сой киат окуэрсин е?

— Брак бени раата, ба, не такылдын? Бән сабаа каранныындан ишлеерим..,— дарсык жувап етти Куржалы.

— Сән прост ет бени, ватандаш, бән корреспондентым, онун ичин сорэрым.

— Сән сор хайлак адамнара, биз хич аяк бүкмее-риз.., беним ишим вар.

— Олә, ама иштән сора сән нижә динненерсин?

— Нижә өкүз — йатэрым ерә дә динненерим...

— Е таа.

— Башка биздә йок бишей,— кести лафы Куржалы, да өлә бакты корреспондентә, ани өбүрү гитти, хич башка бишей демеди.

ГАГАУЗ ДҮҮНҮНДӘ

Бу евдә гидәрди дүүн. Ев бурукту. Онун ичи долуйду ислә инсаннарлан, теоннарлан, ехе-хе, ани хализдән ислә... Оннар те оннардылар, ани биз лафеттийдик, ани чаашырдан чыкмаздылар бүтүн йыл, ани бир кат хаба рубайы ташыйардылар евленмәк йылындан йыхтәрлаадак.

Конуклу Бори еверәрди кенди гөзәл кызыны. О пек севәрди кенди кызыны, да койдуйду дүүнә бүтүннә куфедини, зерә ушак пек чалышканды, о бир хызлы лаф сөләмеиштир бир кимсейә. О анасына кызды бобасына да чожукту. Конуклу Боринин еви бурукту. Ичерин пойраз дуварында дурарды бир прост үклүк сергени. Бу евдә бу серген гөрүнәрди гөзәл. Бу сергендә бүүн дурардылар диил терә кокар йорганнар, ама кызын жет-ени, хайаза кокар чиизлери. Бу үклүк нижә айозлу ерди. Она бакарды йазылмаз иленмәклән хепсижи: ана да, кенди кыз да, боба да, мусафирләр дә. Уклүк сергени будаклыйды, кыймыклы тафтаданды. Тафталарын бириси карайды, бириси кими ердә мор бойалыйды. Бир тафта еринә койулуйду парды. Ама бу үклүк хепсиндән гөзәлди, зерә, о чииз үклүүдү.

Бу евдә хепси чүрүктү, бурукту, ерләр топрактылар.

Конушта варды оналты чифт дүүнжү. Вардылар аар башлы, акыллы, ихтиарлар, түркүжүлөр, чалгыжылар, вардылар шейтан канны ойунжулар. Евин саабиси иштейди, ки дүүн олсун ислә, дә хеп теклиф едәрди:

— Сувату, саадычлар, йа сесләин, байыр ислә кысайкана, дүүн сә ислә узункана. Буйурунуз, крәсинчалар, сакынмайын. Бу имекләр конулмуш софрайа, ки инилсин дейни. Буйурун, не аллаа верди са. Буйыл, билерсиниз, есап олду, патлажаннарымыз быраз простча чыкты, ама шүкур буна да. Буйурун, инн, суватулар, сувателәр. Кызымын йок ким не зестреси, ама, нижә денилер, карыдан таа ислә зестрә йокмуш.

Да мусафирләр йәрдиләр йарма арпадан булгур, сарма хем каллә, ичәрдиләр койу шарап. Кеменчежийлән даулжу шансора кефлендийдиләр, оннары чекәрди уйкуйа, ама сырада йок хич не дүшүнмәә дә бөлә ишә. Чалгыжылар кави инсаннар. Оннар емен хич кестирмәздиләр хавайы: ба «кадынжайы» чаләрлар, ба «прахоруйу», ба «икийанына», ба «качамаа», ба «хопзечкайы», ба «кираца хавасыны», «фырликундаа»...

Ама тә хава кесилди, дә хепсижи конушчулар бактылар бир генчканын тарафына. Генчка чекетти чалмаа түркү. Оф, да бу гагауз түркүлери! Нередән оннара гелмиш бу дарсык, гарип сесләр? Нечин о түркүлерин таа чойуна верилмиш инсан аалатмаа?

Тә бу генч инсанжык тутунду чалмаа түркүү. О таа генч, ама чаләр кахырлы, нижә ихтиарлар:

Калк, Тоди, калк,

Чуфа антерини гиидирдик,

Кара калпааны гиидирдик.

.

Диман амужан да гелди...

Не пек гүжөндирдин, кахыра соктун?..

Инсанжык чаларды, каланы да офлаардылар. Ба ора-
да, ба бурада бириси силәрди гөзүндән йашларыны.

Уклүктә чиизләр гөзәлди, гелин дә гержикти, ислә
чожаа да гидәрди. Ама...

Ама бән күчүклүүмдән те бәлә тә биләрдим гагауз-
ларын конушларыны — шеннин арасында херкерә оф-
ламаклар йашлар да.

«СИРОС» УШАКЛАР

Бизим Буджак топраанда вар бир касаба, ангысына илери деърдиләр ба куй, ба касаба.

Да те о бир вакытта, ачан она генә чекеттийдиләр демәә касаба, орада ачылдыйды бир школа. О школайа хепсижи деърдиләр «личив». Хепси бирәдәк шашардылар хем майыл олардылар о «личивын» сыраларына.

Хер гүн саат еди бучукта сокактан гечәрдиләр сыра — сыра кара чуфа рубайлан «личивжылар» да дорулардылар школайа. Оннар хепсижи он — онүч йашында ушаклардылар. Оннарын рубалары карайдылар, нижә гежә, сыралары уздулар, нижә герили ип, суратлары биәздылар, нижә киреч, гөзлери сүүнүктүләр, нижә газы битәр лампалар, ауртлары учуктулар, нижә мезар.

Хепсижи майылдылар бу школанын сыраларына, ама хепсиндән пек майылдылар кендилеринә бу ушаклара:

- Бее-хее, йа не гөзәл рубалар оннарда!
- Йа бак те о илердән икинжисинә...
- Быразчык куружа, ама бойу кывражана...
- Рубалары да хепсиндә инухорму...
- Душципина!

- Ама не сирос хепсижии!
 - Хич гөзүнү дә калдырмээрлар инсан үстүнә...
 - Дүшциплина сана деерим е..., диил боклук е...
 - Ама нижә гидерләр, сансын хич ерә басмээрлар.
 - Сирос үредерләр олсуннар, диил шака!
 - Ама нечин оннар өлә биәз хепсижии, бә?
 - Биәз, зерә йыканэрлар хер сабаа, диил сенин ги-
би е.
 - Бән дә йыканэрым, ама нечин диилим бөлә биәз?
 - Оннар диил саа, ба.
 - Оннары дүүерләр кайышлан...
 - Бән ишиттим, бириси нижә сыыр баарарды...
 - Завалы ушаклар... Оннарын ичи дүүлер, олмалы,
коркудан.
 - Саалыны алмышлар ушакларын.
 - Нижә дүбек ичиндә синекләр...
 - Төлә тә хер гүн соакта инсаннар илкин майыл олар-
дылар бу «сирос» ушаклара, сора херкерә бир кимсей
деярди:
 - Оннары дүүерләр, бә, не олмайжэklar сирос.
-

КОКГӨЗЛЕМӘ ВАНИНИН БИР КИАТ АТМАСЫ

Тузлутерин ардына бән чекеттим йапмаа Кокгөзлемә Ванинин скульптура портрeдини. Бу гүнәдәк бән сайардым, ани Тузлутер гиби ислә аннадыжы йок башка бизим куйдә. Қим варды нижә десин, ани Көкгөзлемә бөлә гөзәл аннадәжәк гагаузарын историясынын бир эпизодуну!

Безбелли ачан адам гечирер бир иши, о аннадәр ону үректән, савашәр инсаннар инансыннар ону. Хебир үректән аннатмак са кәмил чыкәр.

Кокгөзлемә чекетти аннатмаа йаваш, аар-аар. Онун аннысында пейдаландылар дерин бурушуклар. Сора бир кыпыша онун суратына урду бир гүнеш, дә бән севиндим, ани бурада аннатмак чыкажәк диил саде кахырлы ама сансын шенжәзлән дә.

Не аннатты Кокгөзлемә, сөлеерләр, историяйжа дооруймуш.

Бу ишлери билерләр ихтиарларын чойу Бешалмада да Қонгазда да, Бабурчуда да, Хайдарда да, Томайда да — чок ерлердә.

— Бу олду 1934 йылда, — чекетти аннатмаа Кокгөзлемә Вани. — Таман йаклаштыды вакыт киат атмаа. О за-

маннар са херерси олдуиду саде партия, херерси олдуиду гөзчү. Пек чок партия варды. Хер бир партиянын да варды фасыл ады: Кузист партиясы, Либерал, царан, Гарда де фер, Аверескан, Лежионар. Ачан авшам оларды, партиялар чекедәрдиләр чыкмаа сокаклар да барардылар түрлү чаармаклар, түрлү адамаклар.

Булундум бән бир авшам канцарлиянын йанында.

Бакэрым, сокаан орталык ериндән гелер йукардан бир сүрү голан. Йанымда бири деер:

— Буннар Кузис партиясы гелер.

Бән шаштым да деерим:

— Не сой партия оннар, оннар хепси те о күйүн калликери.

— Еее, тә оннар е,— деер хеп о адам.

Соакта бөлүк йаклашты бизим уурумуза, да башладылар аннашылмаа бу кузислерин лафлары. Бакэрым, чойунун колларында баалы бирәр кара парча, о парчаларда да ресимни немцә нышаны. Хепсіндән илердә гидер, сайлер, о партиянын башы Мотка Тодур. Онун суратында калын дери, йанаклары саркык. О бензеәрди те о боолара, ани гидерләр диирен үстүнә.

Етиштийнән канцарлиянын ууруна, Мотка Тодур калдырды ширитли колуну йукары да баарэр:

— Збында!

Каланы онун ардына үүредиләр хеп өлә:

— Збындаа!

Сора генә Мотка Тодур баарэр:

— Збында домн Матвей!

Обүрләр дә:

— Збында!

— Траяска гуверну луй Куза ши Октавян Гога!— баарэр Мотка Тодур.

Обүрләр дә баарэрлар:

— Страска!

— Диграба сунт сарбатори! Рупем тоць либирали дин
гуверне!

— Збында!

— Збында! Збында!.. Куза, Гога, либираллары даада-
жэз дога — дога!

Гечтиләр бу кузистләр. Оннарын таа ужу кесилмеди,
башладылар ишидилмәә башка сесләр. Пейдаланды бир
башка бөлүк. Деерләр, буннар либираллар гелер. Бакэ-
рым, илердә таныдым Оңйалан Андии — нижә тилки
ширет. Беей, деерим, буннар бири бириндән гержик чы-
кажэклар, ба!

Оңйалан Андинин елиндә — бир чонтук байрак три-
кулори, саллээр о байраа инсана дору хем дә баарэр:

— Не, бурадан гечмишләр кузисләр ми? Биз кыра-
жэз оннарын топукладыны! Биздән корунсуннар! Киат
атмакта хеп окадар бизим партия енсейжек!

Либиралларын бөлүүндән бириси сорду:

— Ангы тарафа гитти кузисләр? Биз оннары..!

Бөлә шымарарак, гечти буннар да дорулдулар клисе-
нин ардына.

Бир дә ишидериз сес ашаакы сокактан. Индик биз
орый.

Деерләр, бурадан тә шинди гечежек царан партиясы,
оннар коркэрлар гитмәә бүк сокактан, зерә дүүежекләр.

Биз бөлә лафединжә, бакэрыз, арадан кыврылды бир
талига, долу царан партиясыннан. Оннар да баарышэр-
лар, шымарэрлар, саллээрлар йумурукларыны. Талига-
да кошулу ики забун бейгиржик-чекәмеерләр царанна-
ры. Бакэрым, илердә отурэр сарфош Тучка Стипан, сар-
кытмыш кафасыны гүүсүнә. Йол бурада топачлыды, та-
лига сарсарды, да ондан Тучка Стипанын кафасы салла-
нарды енсесиндә-тә тә копажэк да дүшежек текерлек ал-
тына. Бу сарфош Тучка Стипан, сайлер, отурэр илердә
дә кандиллер, өбүр цараннар са дурэрлар кош ичиндә

айакча, тутунэрлар Тучка Стипанын омузларындан, баарэрмысын баарэрлар, ким не баара билэрсэ. Бириси баарэр:

— Страйаска царани ши Тучка Стипан ши бади өргү Мангафа!

Башкасы баарэр:

— Инанмайын не кузислери, не либираллары, не авересканнары!

Оннар хепсигжи хайырсыз хем йаш флашка, оннар хепси алдадыжы хем потлугар! Ачан киат атажэныз, атын бизим ичин!

Талига гечти да гитти кулаа дору.

Бән буннары гөрдүктән сора гиттим евә. Кары сорэр:

— Не, бә Вани, не өлә булутлуйсун? Ишидилер бишей женк ичин ми, нашей?

— Бишей,— деерим,— ишидилмеер женк ичин, ама партиялар гезишерләр күй ичиндә чил гиби, билмеерим, не чыкажэк бундан.

Сора кары сорэр нашей да нижәл. Деерим, брак, сорма, айол, бана бишей, зерә беним кендимин кафам алмээр буннары.

Кары койду софрайы, йапмышты биркач пазы, идик оннары фасүлейлән хем туршуйлан. Идиктән сора деерим карыйа:

— Хади дөшет да йаталым да сүүндүр бу пыстия шафкы, зерә голаннар уурамасыннар бизә.

Кары дөшетти да биз йаттык, ама шинди уйуйа — мээрым, йатэрым, ама кулакларым кириштә, сансын дөшйә чөкелек силкмишләр... Чок дүшүндүм бән о авшам, чок кафа дааттым.

Ама бизим чифтчинин о заман политикасы аз варды, да биз аннайамаздык пек, нереси нижә.

Ертеси гүнү сабайлан бән уйандым музыка сесинә. Со-

рэрым карыйа, нашэй бу сеслэр. Аллә кулупта музыка чалэрлар,— жувап егги кары хайаттан, котлон башындан.

Бән хызлы гиидим чаашырларымы, фланими, гечери — вердим аякларыма чарыкларымы да хич евдекилеринә бишей демедәән, чыктым байыра, бакыйм, не бу шамата. Ачан чыктым бүүк сокаа-ехе-хеее, клубун өнүндә инсан-йок ужу. Бакэрым, клубун өнүндә уч партия бөлүк бөлүк олмушлар. Кбулун сол көшесиндә кузистлерин башы Мотка Тодур алмыш йанына бир кланетчи-хич диил бизим күйлү. Кланетчи баардээр кланеди-шурул-шурул, Мотка Тодур да онун ардында дувар бойунда пинмиш бир скемнеә дә хеп өлә, нижә дун, баарэр:

— Куза ши Октавян Гога, збында! Хей инсаннар, атыныз киат бизим ичин, дә биз вережез сизә ислә йашамак!

Бу таа капайамээр аазыны, клубун ешиклериндә пинди бирисинин омузларына либералларын башы Онйалан Анди. О да алмыш йанына бир трубажы. Трубажы шиширмиш йанакларыны — патлайжэklar, уфлеер трубайа, Онйалан Анди да баарэр:

— Сесләмеин кузистлери! Оннар домуз хем өлдүрүжү, хем йаланжы! Сесләин бизи! Биз вережез сизә ислә йашамак, саде атын бизим ичин киат!

Саа көшедә дә цараннарын башы Тучка Стипан алмыш йанына бир даулжу. Даулжу дүуер-даадажэк даулу, Тучка Стипан да-ченеси шараплы — баарэр, йыртылэр:

— Хепси оннар йаланжы: кузислэр дә либираллар да, оннар хепсинизи сизи дири сокажэklar мезара. Атын киат бизим ичин!

Баарындылар клубун өнүндә бу партиялар бир саат кадар.

Бир дә хепсигии сусан сусаны олдулар.

— Жандарлар гелер, — деди бириси.

Да биз даалыштык. Гечти биркач гүн, бән дә сансын унудар олдум бу ишлери, ама бела уйуйар мы. Бир авшамнен ким са урду аула, «чорбажы!», баарэр. Чыктым бән, нижә булундум, донжа — гөлмокчә. Ачан ачтым капуйу — бир киши гирер аул ичинә.

Бән сорэрым ешиктән, ким о. О са йаклашты бана да деер:

— Сән йаваш лафет быраз, анырма өлә.

Бурада бән таныдым, ани о Онийалан Анди. Гирдик ичери.

— Бән, — деер, — сана гелдим бир бүүк йалвармаклан. Вар умудум, сән бизи бракмайжан йардымсыз.

Чыкарды о бир тукурлак киаат:

— Те бу прокламацилери лэзым даатмаа, йапыштырмаа ауллара.

Да узатты о бана бир прокламаци:

— Тә, на, оку.

Бән сә киаат билмәздим, башлады комуранмаа үрә-әм, деерим.

— Бән аннамээрым бөлә ишлердән, брак, бай Анди, катма бени бурый. Сиз киаат билерсиниз, аннээрсыныз, не ичин буну йапәрсыныз...

О са деди демеди:

— Сеслә бени, сән даат бу прокламацилери, сора ат бизим ичин, либираллар ичин, беш-алты керә киаат, да биз енседийнән койажез сени меражы.

Бән сорэрым:

— Е, ама енсеямәрсениз, сора?..

— Сән коркма, ба ахмак, — деер, — беним вар чок адамнарым..., биз енсейжез. Сора вережез инсана өлә бир йашамак, ани хич дүшүндә дә гөрмемишләр.

Бән дә дерим:

— Билмәм верәсиниз сиз йашамак инсана...

— Ееей, моклессин сән, бә,— деер,— сән инан бана.
Қары ишлеърди рөкедә иплик, о да бракты рөкеи дә
буруштурэр бурнусуну, йапэр бана нышан, кайыл ол-
майым.

— Йапамайжам бән буну,— деерим бән Онйалана.

— Ама,— деер,— жандарлары бән сана хыстырарсам...

— Хыстыр,— деерим,— нәбарсан йап, ама бән йапа-
майжам буну.

Чекетти о бал да адамаа инсана, екмек та — хеп-
синдән.

— Бән ләзым дүшүнйим,— деерим.

— Йок вакыт дүшүнмәә, на бу прокламацилери, да
даадасын оннары бу авшам күй ичинә.

Бән башладым кайыл олмаа, ама дедим окусун, да
ишидийм, не йазэр о йапракларда. Уфкеленди о, дидин-
ди, ама окуду.

Хепсини тутмээрым аклымда, не йазарды орада, ама
сансын те бөлә бишей, ани ки киаат атсыннар либерал-
лар ичин, да нисилдежекляр харчлары, чыкаражәклар
амендалары, билмәм таа не.

Бән ал да де:

— Е, ачан бөлә адээрсыныз, о заман бән даадажам
бу йапраклары.

Ертеси авшам йаптырдым бән карыйа клей еринә йа-
рым сүт чөлмәә ун кашасы, койдум бу прокламацилери
койнума да гиттим күй ичинә. Гидерим бән сокакча да
бана гелер, ани хепси билер, не ишлән гидерим бән күй
ичинә. Аклымжа са дүшүнерим, нередән бән алдым ба-
шыма бу белайы!

Етиштим бән Дамгалыларын йанына, дурдум, бак-
тым, йок му йакында бир кимсей. Долайда — хич бир
жан. Чыкардым хызлы койнумдан бир йапрак, еллерим
сә титирерляр. Йааладым йапраан йазысыз тарафыны
кашайлан да йапыштырдым токада.

Сора гечтим башка сокаа. Көпөкләр сә салэрлар, сансын оннар да дуйэрлар, ани бән прокламаци даадэрым: хау-бау, хау-бау.

Е, насыл — нижәл дааттым бән бу прокламацилери дә хеп о коркуйлан гидерим евә. Саптыйнан бән бизим арайа, көшөдә, каршыладым Сандык Мафтен.

— Нәндан гелерсин, бай Вани? — сорэр.

Бән сә таа евдән дүшүндүм, не йалан сөлемәә, еер каршылашарсам бир кимсейлән.

— Бай Митилердә быраз киат ойнадык, — жувап едерим бән.

Сандык Мафтей, ишидилирди, лежионармыш. Тутунду о бендән дә чекер:

— Ха гиделим быраз бизә.

Бән атылдым, йалан сөледим, ани сабаа вар быраз папшойжуум фаламаа, кайайа гөтүрмәә. О са бракылмээр, гел дә гел. Корктум да, шиндиджик бишей йапажэк, оннар зерә диил ким не ни сойдан инсаннар.

Сүрүдү о бени ичери, орасы са тыкышык инсаннан. Аннадым бән ани бурада лежионарлар топланмышлар, да кысылдым бир тарафчаа. Оннар са таман лафедәрдиләр киат атмак ичин.

— Йапажэз, — баарышэрлар, — ани беким биз дә имейжез, ама өбүрләр дә калсыннар кашыклары елиндә.

Ани соба йакылмышты хем чок инсан варды ичердә дейни, бени башлады сыклет алмаа сыжактан хем түтүндән. Отурэрым бән өлежә дә билмеерим, нижә сыйырылмаа бурадан. Деерим аклымжа, дуйурсалар либираллар буннары, не тоз копажэк бурадан. Бән бөлә дүшүнәркенә, дышарда пенчерелерин уурундан сансын бириси гечти. Сора пенчередә пейдаланды бир сурат, сора таа биркач. Шинди бени гөрүрсәләр, — дүшүнерим, — уйажэк беним, ишим, урдум тойу.

Бу момент башладылар урмаа капуйа, пенчерелерә.

— Ачын, — баарэрлар, — не сандыңыз, биз сизи бул-майжээ мы?

Ачын хызлы!

— Кыражэклар капуйу, бә, — деди Сандык Мафтеин карысы. — Нәбажээ?

Да кырмасыннар дейни, о гитти, кендиси ачты. Ичери долуштулар бир ирми либирал, еллериндә кимин бир челтик, кимин бир токуч, кимин бир бейгир тырнаа.

Копушту бир дүүш — ким кимә ура биләрсә. Кырдылар пенчерелери... Дышардан са либираллар хеп гирерләр таа.

Ачан гөрдүләр лежионарлар, ани буннар чоклук, башладылар фырламаа дышары — ким капудан чыкәр, ким пенчередән, ким мердивендән тавана тырмашәр да кумадан атлээр...

Бу карышмалык арасында чыктым бән дә хайада.

— Хооу! — баарэр бириси, — Иа дур!

Урду о бир челтик камбурума... Бән сә хеп саклээрым суратымы, танымасыннар, да насыл са итирдим бән онутекер-мекер олду, да каптым качмаа.

Ачан етиштим евә, гежә йарысы олмушту.

— Нижә, бә, — сорәр кары, — тутмадылар мы?

— Брак, сорма, — деерим бән, кендим сә титеремектән чарыкларымы чыкарамээрим. О гежә дә бән хич уйуамадым — дикиш тутмээр.

Сабайлан калдырамээрим кафамы — олмуш аар, сансын бир харман ташы.

Да о замандан таа киат атылынжа хеп те бөлә тә дүүшмекләр күүдә гиттиләр. Биткидә гелди гүн киат атмаа да. Гиттим бән еркен сабайлан бейгиржиин суламаа, зерә сора, дүшүнерим, олур гечленийм киат атмаа. Индим бән пунара, күүн кенарында са, Фүлүплерин йанында сокаклар герили талигайлан, ки гелмесиннәр ашыры-

лылар да киат атаркан бозмасыннар буннарын ишлери-
ни, йапмасыннар бир агитация бишей.

Суладым бән бейгири, гөтүрдүм ону евә, бааладым ону ахыра, вердим она йарым читен тозак, да карыйа сорэрым, вар мы бишей имәә. Койду о бир гүвеч кайнанмыш тенә папшой. Кашыкладым бән биркач тенә папшой да гиттим клуба киат атмаа. Ачан етиштим, гөрерим, клубун ону долу жандарлан.

Көшедә сә синмишләр, бакэрлар биркач киши.

Бән дурдум да бакэрым буннара, нечин оннар синмишләр.

Беним йаныма гелди Вараклы Панти, деер:

— Билермисин, ким те оннар, ани синмишләр көшедә?

— Билмерим.

О да жувап едер:

— Ким пичады урмээр либираллар ичин, онун аркасына тавандан ун силкерләр, дә ким чыкэр дышары унну аркайлан, буннар дүүерләр, таа ешек судан гелинжак.

Гирдим бән клубун ичинә. Таа капудан Ойялан Анди деер бана:

— Бак, урасын пичады либираллар ичин. Ур пичады, сора чевир жүкетини терсинә, дә гел генә ат киат, генә бизим ичин.

Алдым бән, урдум пичады булитненин о көшесинә, нередә варды бир чизи, өләйди, сансын, либиралларын нышаны.

Сора, нәбажан, уш адады Ойялан инсана ислә йашамак е, чыктым бән, гиттим клисенин аулу ичинә, чевирдим жүкетими терсинә дә гирдим, таа бир керә аттым киат либираллар ичин. Капуда генә дурэр Ойялан. Гөрдү о бени дә деер:

— Шинди атажан киат Забун Кости ичин.

Сорэрым:

— Е, адам геләрсә, сора..?

— Билериз,— деер,— биз ону, кехлелин һәпмаа, чеви-режез капудан гери. Биз она вережез бир леворуция, ани...

Есабыма гелмеди беним бу кумедия, дөндүм бән чык-маа.

— Нерий — тутту омузумдан Оңйалан.— Сән атмай-ынжа баре беш керә киат бизим ичин, хич дүшүнмә дә гитмәә евә.

Аттым бән учүнжүләә дә чыктым гитмәә. Ачан бак-тым, Оңйалан сансын беним йанымдаймыш:

— Сән һаны? Бән сана не дедим? — сорэр о хем йу-мурууну гөстерер.— Гит таа гии бирисинин йаамурлууну.

Аннадым бән, ани диил ии ишә донандым, ама геч олду.

Алдым бән, гиидим Паткан Сандиканын йаамурлуу-ну, да дөрдүнжүләә аттым киат хеп о либираллар ичин. Ама сора генә куртуламадым.

— Диштир.— деер,— калпааны да ат таа бир керә. Ачан бән беш керә аттым, Оңйалан тутту бени дә деер:

— Геләсин филан саатта гежә дә олажан кумисия сайыркана булитнелери.

Йок һәпмаа, гелдим бән, незаман о деди. Масада ду-рэр таа биркач тепә атылмадык киат. Оңйалан кырды судияйа гөзүнү.

Судия да чекти бени бир тарафа да саклы деер ку-лаама:

— На да ур те бу булитнерә пичат, хепсинә урасын либираллар ичин.

Оңйалан верди бизим еллеримизә, кач киши вардык орада, бирәр пичат да деер маамилә сурат:

— Урун пичат кимин ичин истәрсәниз.

Сора дөндү судиянын тарафына да деер кулаана:

— Сән бак ишинә, бән дә шинди йоллайжам койсуннар евдә масалары. Койэрым бу ортайа бир фычы шарап, беш бобана, он өрдек... Конуш олажэк-гырла.

Алдык биз елимизә бирәр пичат да чекеттик урмаа либираллар ичин. Сора, ачан судия сайды хепсини булитнелери, да чыкты, ани либираллар енсемишләр, Оңйалан байылды гүлмәә дә деер:

— Шинди хайдини бана конушмаа! Конушажэз таа сабаадак, сора да таа ики гүн. Ко коксуннар кузисләр, цараннар, авересканнар, лежюнарлар хем башкалры, мамжиклерини те белә те ә!...

Бән хич истәмәдим о заман гитмәә Оңйалана конуша. Бән йолландым капуйа, Оңйалан дургутту бени:

— Нәны гидерсин сән? Беким сән саймээрсин бизи? Биз еңседик, шинди конушажэз, дөн герн.

Тутту о бени, чевирди. Гиттик биз оннара, орада са масалар дурэрлар үклү сармайлан, картофийлән, лаанайлан, булгурлан, пачайлан, суванныйлан, сүүш өрдеклән хем башка имекләрлән; гарафалар долу шараплан. Бакэрым, орада шансора ерлешмишләр, отурэрлар Тулум Ваши, Саклыкөр Илишка, Уйунту Филчу хем башка хайырсызлар. Отурттулар бени дә. Чалгыжылар чекетиләр прахору чалмаа. Оңйалан гелди йаныма, сыкыштырэр, и, деер, атма benim урганымы.

Илкиндән хич бука гирмәзди бувазыма, сора, ачан кефлеттиләр, тутундум бән, дә идим — ичтим, таа домуса дайка деинжә.

Кафам семеленди, гөзлерим — сансын бууланмыш айна-бишей гөстермеерләр.

Тутмээрым аклымда, нижә олмуш, ама бир вакыттан сора гөрдүм бән кендими аул алтында, чамур ичиндә. Устүм — башым батак, кафам ажыэр. Қалктым бән дә савашэрым компасламаа, нередә булунэрым, оса бән Сура Никулайларын йанындаймышым. Гиттим бән сен-

дел — сүндел евә дә хеп тухланэрым, нечин бән буннары йалтым. Илери өлә исләди бана, ачан илишиклиим бирердә йокту.

Етиштийнән евә, жингилдим бән йорган ичинә гиимни, чарыклан — нижә вардым.

Уйандым бән — гүн үүлендән девирилмишти. Бир да ишидерим көпекләр харыл — гүрүл салэрлар соакта.

Калктым, бактым пенчередән — жандарлар гечерләр көпекләрлән ашаа. Карыйа деерим:

— Чык, мари, үүрен, нерий гидерләр о жандарлар.

Кары гитти, сора гелди дә деер:

— Устели Васиин хем Йалнаак Танасы поста хайдэрлар, ани киат атмамышлар либераллар ичин дейни.

Беним үстүмә сансын аттылар хашлак су. Онйалан өлә илиннетти бизим йашамамызы, ани олду илеркисиндән бетер. Ама нәбажан...

Төлә тә биз киат аттыйдык о заман... Гуләсин ми, аалайасын мы..?!

Бунда Кокгөзлеменин историясы битти.

СОНИ

Бән дә билерим бир Джульеттайы.— деди
Дүзен, ачан биз чыктык кинотеатрудан.—
Окадар ки онун адыды Сони. Истеерсин
ми аннадыйм сана бу кыз ичин?

— Да, аннат,— йалвардым бән.

— Биз Сонийлән комушу ушакларыйдык,— чекетти
Дүзен,— билә буудук, билә үүрендик школада. Сони бир
кыврак кызчазды, варды алтыны сачлары. О үүренәр-
ди пек ислә дә школадан сора гирди личеуа.

Беним чок сефер йолум дүшәрди касабайа, да нижә
шинди тутэрым аклымда, нижә бир керә йазын бән кар-
ш'лаштым онуннан тротуарда. Сонинин йанында варды
бир генч ериф, ангысыны таман о заманнар Сони сев-
мишти.

«Нижә, ислә е беним йәржезим?» — сорду бана Со-
ни, гүлүмсейрәк бүтүннә суратыннан.

«Е, сән севмишин — сән айырмышын», — деерим бән,
дә таа биркач лафтан сора оннар гиттиләр касабә пар-
кына дору.

Сони белли кысметлийди. О гөтүрәрди ерифи колтук
алтындан, нашей са йолда тутунду она аннатмаа.

Бундан сора бән ики бучук йыл билмәздим бишей Со-

нинин йашамасы ичин. Да тә, бир илкйаз гүнү бән ка-
булеттим ондан бир киат. О лафлар бени сарсаладылар
темеләдәк.

Сони йазарды:

«Бән йанылдым. Кач керә бән вардыр гөрдуйм айы-
рылмыш инсаннары, да бән оннара бакардым да титирә-
әрдим, шашардым, насыл оннар гечирә билерләр бөлә
кысметсизли.

Шинди сә бу беним кендимин башымда. Фасыл бу
йашамак кенди түрлүлүүннән! Қахырлан севинмелик коу-
лээрлар бири бирини, нижә гөлгәйлән гүнеш. Бу гөлгә,
ани гелди беним үстүмә, бана гөрүнер гечмәз... Билсән
сән, насыл бән ону севәрдим! Беним йокту кенди үрәәм.
Бән бүтүннә үреми вердийдим она. Бән өпәрдим онун
кашларыны, гөзлерини, еллериндә хер бир пармааны да.
Бән сувазлаардым онун сачларыны, алардым ону елле-
римә, нижә бир күчүжүк ушаа, да о бана хич аар гел-
мәзди. Бән савашардым саде ону севиндирмәә.

Ону севинмеси-беним севинмәмди. Бана ләзымды,
ки о олсун раатлы, йыканмыш, хич бир лекесиз. Бана
гөзәл гөрүнәрди онун усуллуу да далгаланмасы да, онун
гүлүмсемеси дә дүрүклүү дә. Бана ләзымды онун бакы-
шы да уйкусу да, лафы да, сусмасы да. Хепсини, не о
йапарды, бән беенәрдим, беенәрдим хем иссөзләрдим
кенди кендимә, нижә бир таман логикайы хем гөзелли.
Бана паалыйды диил саде о кендиси, ама онун гөлгеси
дә. Ачан о булунмазды евдә, бән иш тә йапаркана тутар-
дым гүүсүмдә онун бир басмасыны да өлә беклеәрдим
онул гелмесини. Ама бана бу да аз геләрди. Бән, нижә
бир онбеш йашында кызчаз, топлаардым йакын байыр-
лардан хем чайырлардан түрлү чичеклери, йапардым фе-
нец дә о фенецлән донаклардым онун йастыны.

Хепсини буннары бән йапардым битмәз энергиялан
хем гүүдесиз илинниклән. Бән доймаздым кысметимә.

Битки вакытта о бана чок сефер дүрүк бакарды, гел-
арди иштән евә геч. Бән сә она хич бир айкыры лаф де-
мәздим бунун ичин, севәрдим ону бүтүннә йарадылышы-
мнан.

Бән она вердийдим диил саде кенди изметими, кенди
үреми, ама солууму да, кенди сыжак солууму. Бендә
бишей йокту кендимин — беним бүтүннә йашамам он-
унду.

Да тә шинди бән йалнызым. О бракты бени. Бән хич
бир түрлү инандырамээрим кендими, ани бу аслы. Бана
хеп гөрүнер, ани тә о шинди гирежек ичери, дә генә ола-
жэк кимә бән севинийм. О са гелмеер хем гелмей-
жек тә.

Истерим унудыйм ону, ама ажы бир дүүнүк гиби ду-
рэр бувазымда, үрәәм дүүлер, истеер чыкмаа гүүсүмдән,
йашларым да йалварылмаз гелерләр гөзлеримә.

Генә хем генә гечирерим аклымдан, насыл бән она
битки сефер вердим ен гүллү басмамы, үтүә урдум онун
рубаларыны. Бән буннары генә йаптым, дуйарак гөрүн-
мемиш кысмет, ки она измет едерим. Бән сә билмәздим,
ани о бени кыйажэк да бракажэк. Ким вар насыл сөле-
син, не олажэк бенимнән илери дору, олажэк мы бана
дейни башка бөлә бир адам! Йок, олмайжэк, хем бән
кимсейжинни истәмеерим дә, зерә севги кысмети хализ-
дән олэр саде бир йалныз керә. Қал саалыжайлан! Йаш-
лар буулдэрлар бени. Илери дору йазамээрим. Ажыэр
гүүсүм».

Бурада киат битәрди. Дүзен сарп тутмушту аклында
киадын лафларыны.

— Бән Сонинин киадыны окудум олду онарлан керә,
дә шинди дә окуэрым емен хер гун,— деди Дүзен, ачан
биз айкыр'ладык сокаа, ки сапмаа битки арайа бизим
йолумузда..

Әх, Димитри Николаевич, сән санэрсын, аз Джульет-

та мы вар бизим гагаузкаларын арасында? Сансын шинди гөрерим ону... Ама жаным ажыэр, ани Сони йазмамышты озаман гери адресини, онун ичин бән йокту насыл жувап едийм онун киадына. Биртаа са Сони башка бишей йазмады бана. Билмеерим, нередә шинди булунэр о, насыл йашээр, саа мы. Некадар да гидерим касабайа, хеп бакэрым сокакларда каршыламаа ону, ама бирердә гөрмеерим ону.

Бурада биз айырылдык Дүзениән, дә бән дә, гидерәк илери дору сокакча, бакардым каршы гелән кызларын суратларына, дүшүнерәк, диил ми бу ажаба Сони.

ИНДИВИДУАЛИСТИК ИЧИН БИР МАСАЛ

Дирежен хализдән, «мутлак» индивидуалистти. О кимсейдән бишей алмазды, кимсейә бишей вермәзди.

— Херкези йашасын кенди малыннан,— деярди о.— Беним ичин кимсейжини дүшүнмеер, бән дә дүшүнмейжәм кимсейжик ичин.

Бу хепсиндән пак иш.

О аалем ичин хич бишей истемәзди билмәә. Сөләәрдиләр, ани она бир керә карысы демиш:

— Бак бә, Чала Васи ешеенә ени семер дүзер.

Дирежени, белли, ки чекәрмиш бакмаа, несой семер йапәр Чала Васи, ама индивидуалистлик бракмазмыш баксын. Ки бакмамаа аалемин ишинә дейни, о бааламыш кенди гөзлерини бир бошчайлан да хеп сорармыш карысына:

— Таа битирмеди ми Чала Васи семерини дүзмәә?

Чөзмүш о бошчайы гөзлериндән саде озаман, ачан кары демиш: «хазыр!»

Евдә индивидуалист Дирежен йапыштырдыды капуйа бир киаат, киаатта йазылыды: «Херкези бакәр саде кендини, кимсей кимсейә йардым етмеер, херкези йашээр

саде кендиси ичин». Иапыштырдыйнан бу кнады капуйа, Дирежен деер карысыннан кызына:

— Буундән өтәә сабайлан калктыйнан сән, кары, йардым етмейжән кызына, кызын йардым етмейжек сана. Бизи хәркезимизи бакажэк чыраклар.

Кары кими сефер тутунарды йардым етмәә бишей кызына, ама Дирежен о саат айкыры бакарды она, да кары, битки биткиә быкып чекишмәә онуннан, офлайрак, сеслеәрди ону.

Инсаннар, ани биләрдиләр Диреженин делилийни, деәрдиләр:

— Иаадан кудурэр.

Нижә дә олса. Диреженин еви тез бүтүннә олду индивидуалист: Дирежен дә, карысы да, кызы Кати дә. Хализ Кати. О таа евсенинжә ташыйарды кенди жөбүндә айыры анатар, иәрди айыры каптан, сеслеәрди бобасынын насаатларыны дә кимсейжәә йардым етмәзди.

Ачан Кати олду онбеш йашында, өлдү онун анасы, ондокузда са, о евлендиктән сора, өлдү онун бобасы, кенди Дирежен.

Дирежен өлдүктән сора онун ичеринин каршы дуварында калды онун бир буук портреди. Индивидуалистлик законуна гөрә кимсей йокту нечин баксын бу портрет корунсун.

Да өлә дә олду — Дирежен өлдүктән сора онун портренинә кимсей саап чыкмазды, кимсей бакмазды она.

Бир вакыттан сора о портреди синекләр өлә былаштырдылар, ани башладылар хич сечилмемәә портреттә Диреженин не аазы, не бурнусу, не кулаклары, не гөзлери.

Гечти таа биркач йыл. Синек түкүрмесиндән каре портреди өрттү бир калын кат тоз.

Бир керә Катия гелди чучусу. Гөрүп саапсыз портреди, о таказалады Катии:

— Сөлә, сән утанмээрсин мы ондан, ани сенин бобан өлдү, дә сән хич бишейлән анмээрсин ону? Йа бак, дуварда онун портреди хептән тозлан өртүлмүш: хич бобанын узү гөрүнмеер шансора. Алсана бир парчажык да силәсин ону.

Кати хич бир күсүсүз буна жувап етти:

— Беним рааметли бобамын варды бир лафы: «Херкези бакэр саде кенди кендини, кимсей кимсейя йардым етмеер, херкези йашээр саде кендиси ичин». Онун ичин ко о ансын кендисини. тозлары да силсин кендиси. О бөлә беенәрди, дә бән чинярсәм онун сымарламасыны — күсежек рааметли.

Чучусу сусту, о буна бишей деямеди, ама о саат йоланды евә. Саде сокаа чыктынан, о дурду да, насыл са узун-узун бакты бу фасыл евә.

КУДАЛ

Бин докузүс отуз секизинжи йылын март айында Гарипси өлду офтикадан. Онун евиндä пенчерелär ачылмаздылар, да ич-ердä дуларды аар, диил саа солук.

Олежейкенä Гарипси сык сөленärди, чаарарды оолуну Федии, сувазлаарды ону хем хэйларды өкүзү Кудалы.

Дүштүйнän дөшеклерä, о теклиф етти кошажаксыз адамы Долапсыз Стипаны, ки о сүрсүн онун да кендисиинин дä пайжазларыны.

Гарипси өлдү, түкүрерäk кан, дуүнерäk патта. Бундан сора гелди Долапсыз да үч гүн ичиндä, койуп сырайа талигайлан ески пулуу, дөктү сепедä уфак, нижä мержимек, папшойу, отурду талигайа рааметли Гарипсинин докуз йашында оолуннан Федийлän дä йолланды кыра.

Қалктылар оннар, таа сабаайа варды биркач саат.

Хава серинди, да илердä гөрүнärди өкүзлерин солуу.

Өкүзлär: Кудаллан Бужор. икиси дä забундулар, ама Кудал, бир бооз түүлу, йаваш өкүз, пек йуфкайды. О иärди алатсыз, хич чок гөрмәзди, ани Бужор сыйырэр онун онундän еми. Федииин хер керä жаны ажыйарды бу өкүзү онун бу йавашлыы ичин. Ама Кудалын йавашлыы диилди иилää, о дертлийди. Чок йыл Кудал чекти Га-

рипислерин пулууну, гечирди саабиләрлән билә хепсини йашамак зеедлерини.

Да тә биткидә о башлады дүшмәә, хептән куруду.

Гарипсинин пайы иракта, Конгаз мерасындайды. Иа-рым йоладак Кудал чекти талигайы, салланарак Бужорун йанында, уруларак салкым арыша. Ама ачан талига урду молитурә ерә, Кудал дурду. Долапсыз урду онун фырлак бел кемийнә биркач камчи аарды аардына. Талигайы чыкарды емен йалныз Бужор.

Отәә дору биркач ердә хендеклердә Кудал дүштү ерә.

Ама Долапсызын камчиси калдырарды дертли хайваны чиркин выжламаклан. Феде хербир урмакта капарды гөзлерини, ки гөрмесин бу чиркин камчии. Ачан Кудал дүштү шансора бешинжи керә, Феде дайанамады да баарды Долапсыза, ки о ону дүүмесин.

— Бән дилим кабаатлы, Федика, ани йашамаа бөлә зор, ама кабаатлы Антонеску, хем оннар. ким сойәр бизи. Бән йок насыл дүүмеим Кудалы, зерә биз сүрәмәрсәк сизин пайы, о заман диил саде Кудал, ама сән дә мамун да өлежениз аачлыктан.

Феде аннайамазды буннары хепсини, о саде аннайарды, ани онун пек жаны ажыэр Кудала. Долапсыз таа биркач камчидә калдырды Кудалы, да талига генә йавашыжык йолланды илери. Йолда Долапсыз биркач керә бакты ба Федейә, ба торбайа, дүшүнәрәк, нейлән о дойуражәк ушаа кырда.

Пайа етиштиләр геч, шансора гүн дуудуйнан. Долапсыз салверди өкүзлери бойндруктан, баалады оннары сүвенә, индирди талигадан күфлү пулуу да койду ону пайын саа аннына. Сора генә кошту өкүзлери.

Ўуленәдәк йапа билдиләр саде секиз чизи. Ўулендә Кудал алды аазына бир пуска саман, ама чиннеәмеди ону да блә дә калды саман дудакларында.

Долапсыз кенди бишей имеди, Феδιά сә кырды малайын бир парчасыны, да генә тутундулар ишлемәә: Феди едеер, Долапсыз да пулуу доорудэр.

Кудал хербир он — онбеш адым ашыры дүшнәрди чизи ичинә.

Долапсыз, гөрүп, ани камчи шансора йардым етмеер, чекетти дүүмәә онун сапыннан.

Авшамадак дөндүләр оннар гужүлә үч керә. Учүнжү сефер баша етишәмедиләр. Йола калдыйнан бир ирми адым, Кудал генә дүштү. Долапсыз алды пулуу казымаа чекели дә чекетти онуннан дүүмәә. Завалы Кудал, о хер бир урмакта саде иннеәрди дә хич далбынамазды. О заман Долапсыз чыкарды бойндруктан зевлеи дә тутунду онуннан дүүмәә хайванын бурну кемийнә. Кудал калкамазды, да Долапсыз хеп таа бүүк үфкәйлән дүүәрди ону, коркарак, ани сүрәмейжек пайы. Окүзүн бурнусундан чекетти гелмәә кан, да о бүүк зорлан генә калкты. Долапсыз, гөрүп, ани Кудал бүүн шансора йапамайжэк иш, салверди икисини дә өкүзлери, баалады оннары да верди исиннәр саман.

Гежә ичин Долапсызлан Феди икиси дә йаттылар талиганын алтында, сарылып ески, йыртык йаамурлуклан.

Сабайлан оннар уйандылар еркен. Хер ерси сессизди, саде бир живырлинга йакында деннәәрди еркениәә кенди сесини. Бужор дурарды аякча да гевшенәрди, Кудал са йатарды, сансын батмыш ерә.

— Гит та сула өкүзлери, Федика, — деди Долапсыз да баалады өкүзлери бирери чытыйлан кысадан, ки долашмасыннар.

Феди алды камчи, калды гери дә хайдады оннары алчаа. Алчакта, бир чукур ичиндә, көрпә чименерин арасында йалабыарды бир сызынты. Сызынты ташарды, да долайда чименин ичи чамурду.

Кудал су ичмеди. Феди чевирди өкүзлери гери, ама

Кудал чыкарамазды тырнакларыны чамурдан. О дүштү дә иннеди, нижә инсан.

— Калк, Кудалжыым,— йалварды Феде.— Калк, беним өкүзчүүм.

Ама Кудал тунук гөзләрлән бакарды кенди саклы ажыларына.

Феде чекетти сувазламаа өкүзү, өпмәә онун бооз түүлү, канны бурнажууну хем ааламаа. Сора о бракты өкүзлери чукурда, да хеп аалайрак, гитти сөлемәә Долапсыза, ани Кудал батты. Долапсыз алды Фединин елиндән камчи, дә бракып ушаа талиганын йанында, гитти чукура. Кудал йатарды хеп өлә уп-узун, калаа чамур ичиндә. Долапсыз урду она биркач камчи, ама хайван саде илеркидән пек иннеәрди.

Долапсыз чыкарды башындан сойук калпааны, синди кенди сурагындан терини дә урду шамарыны йанына:

— Не йапмаа, беееей! Нечин бу фыкаранын ууру-хеп хаталы толу? Нечин бөлә бүүк зет дүшмүш бизим уурумуза?

Беллийди, ани Кудал шансора өкүз алмайжэк. Ики гүн Долапсыз савашты чыкармаа ону чукур ичиндән, ба чекип бойузларындан. ба калдырып чекеллән алтындан, ба кошуп Бужору, ки о чыкарсын ону чукурдан. Ама хепси савашмаклар бошунайдылар.

Федеи дойурмаа шансора йокту нейлән. Малай биттиди таа икинжи гүнү үүлендә. Учүнжү гуну авшам устү Феде башлады аачлыктан ааламаа. Долапсыз йакты атеш дә хырлец үстүндә гевретти она биркач куру папшой. Дөрдүнжү гүнү Феде башлады байылмаа.

— Дайан, кашым, тә бән гидежәм күйә, бакажам, насыл чыкармаа Кудалы хем сана да бишей гетирежәм имәә,— үреклендирди ону Долапсыз. Да гитти Долапсыз күйә.

Феди калды йалныз кыр ортасында талиганын йанында. Аачлыктан санжылар чекеттиләр дартмаа онун гүүдесини. Өлә чекәрди онун колларыны хем аякларыны, сансын бир кимсей истеәрди копармаа оннары.

Феди чок аач вар дурдуу, ама бблә йоктур таа дартты ону.

О йалныз йакты бир күчүжүк атешчик да гевретти хырлец үстүндә биркач тенә папшой, иди оннары, да сансын вазгечтиләр онун санжылары, ама тез генә санжы тутту ону, да о чекетти ааламаа, ама онун сеси да чыкмазды.

Долапсыз авшамадак дөндү күүдән. О гетирди Федийкәә ики пазы хем биркач та сүүш картофи.

Кудалы чыкармаа дейни о күүдә бишей буламамышты.

— Ләзым гидийм, беким бүтүннә мерада буларым кимдән истемәә бир хайван Бужорул йанына да чыкарарым,— деди о да гитти ким билер нәны дорудан прост ишленмә кыржа.

Феди пазылары хем сүүш картофилерн идиктән сора дирилди, ажылар да кайбелдиләр, хем шансора дартмазды онун колларыны хем аякларыны.

Биркач сааттан сора Долапсыз дөндү биркач адамнан, ангыларын бирисинин едеендә варды бир чаладакы өкүз. Коштулар оннар о чаладакы өкүзлән Бужору талигайа да Федийлән билә гиттиләр чукура, нередә калдырдылар талигайа да чыкардылар Кудалы. Бундан сора йабанжы адам алды кенди өкүзүнү дә башкаларынан билә гитти о тарафа, нередән оннар гелдиләр.

— Ләзым гөтүрмәә Кудалы евә. Федика, да мамун баксын, кесежек ми ону, нәбажэк, сора гележес дә бир Бужорлан екежес пайы... Башка йок нәпмаа,— деди Долапсыз.

Сора о касты Бужорун тарафындан бойндрүү гери, кошту өкүзү, да тутуп бойндрүү Кудалын тарафындан, хайдады күйә дору.

Йолда Кудал, завалы Кудал, өлдү. Евдә ону Долапсыз сойду.

Феди бакарды онун хептән солмуш гөзлеринә дә чекәрди ичнини жан ажысындан. Кудалын гудеси бүтүннә чүрүктү чок йыл зееттән. Калаанда онун отурмушту кан зевлә урмаларындан.

Евдә Долапсыз дүздү бир ени бойндрук маасуз бир өкүз ичин, да оннар икинжи гүнү генә гиттиләр кыра, окардар ки бу сефер таа да фыкара.

3 ЛЕИ

Күйдә Сойтаачокта йашаарды орта бойда бир кыркын үстүнә йашта адам — о Сурваки Илишкайды. Сурвакинин вардылар чок капулу евлери хем дамнары. О тутарды чок куш хем сүрүйлән хайван. Онун варды биркач ики демирлирли пулуу, секиз чифт өкүзү хем докуз чифт бейгири. Онун бааларлары хем екилмишлери каплаардылар меранын таа зеедесини. Хер йылын о топлаарды чок екин, шарап хем пейнир.

Кендиси са о бундан емен файдаланмазды. Кошажактан хем йапылардан каре о хепсини, не топлаарды, сатарды да топлаарды пара. Сурваки хер керә бенизсизди, ташыйарды сыртында бир хырдаллы антери.

Ама гөрәйдиниз сиз, нижә о бесленәрди, сиз шашажээдыныз йа да беким хич инанмайжээдыныз кенди гөзлеринизә дә.

Сөлеәрдиләр, ани о пейнир кадаларыны енсерләәрмиш тафтайлан, ки кимсейжи ичердекилердән пейнирә сунмасын. Ачан онун жаны истеәрмиш пейнир, о гидәрмиш маазайа, кокармыш каданын долайыныны, да гирип ичери, иәрмиш куру екмек хем бир афталык иишиммиш фасүлә.

Сөлеәрдиләр, ани о алармыш шекер ики йылда саде бир кила.

Ачан шекер битәрмиш, о йыкадармыш шекер торбасыны да ичәрмиш о суйу чай еринә.

Чектийнән шарап ичмәә, о йалаарды дилиннән фычынын чепини, да онун аазындан акарды ики сыра тукүрүч.

Ама бу да аз, о чок гөрәрди ушакларын идинни. Бунун ичин о йардыйды хепсинин кашыкларыны икиә, ки чокар борч алмасыннар. Деәрдиләр, ки о кенди кашыынын саде сапыны кысалтмыш, ама, беним билдинмә, о кенди кашыыны да йардыйды икиә, ки хеп арттырмаа.

Сурвакинин сокаанда хеп озаманнар бир маалә ашыры йашаарды бир дул кары, ангысында хич бишей йокту, да о, завалы, топлаарды сокактан хер бир чырпыжыы.

Да тә бу карыйа Сурваки беш йыл гери вермишти өдүнч үч лей. Сиз йок нижә акыл да вердирәсиниз, насыл гыжыртыйлан үреендә Сурваки верә билмишти о үч лейи.

— Уч лей диил шака,— вардыр ишиттийм бән ондан.— Ачан биннәә етишмеер үч лей, она деерләр докузүз доксан еди лей ама демерләр бинник.

Онун ичин Сурваки сайыда тутарды диил саде хазыр паралары, ама оннары да, ани таа хич йоктулар онда.

Да тә, Сурваки шансора беш йыл сыравардыр йоллаарды хер гун дулкайа, ки алсыннар ондан о үч лейи.

Бир керә кышын о дайанамады да кендиси гитти дул карыйа. Булмайрак не алмаа ондан о үч лей ичин, о копарды кухнежиин сачаанын көшесиндән бир тафтажык өдек ичин. Öртүнүн көшеси йыкылды, да ичери башлады сауртмаа каар. Завалы инсанжык, билмейрәк не йапмаа, чывдырарды, нижә куш.

Бозуп колтуксуз карынын йувасыны, Сурваки алды о тафтажыы да йолланды евә. Ама чыктыыңан сокаа, она гөрүндү, ани бу тафтажык йапмээр үч лей, да о сыбытты тафтажыы бурада хендек ичинә, баарып карыйа гери, ки о аарасын нередә оларса да булсун о үч лейи. Ондан со-

ра о генә хер гүн йоллаарды о карыйа о лейләр ардына.
Кары са хеп буламазды, нередән алмаа оннары.

Сурвакинин хич неетиндә дә йокту бракмаа раата о карыйы.

О кенди парасыны коркарды дүртмәә.

Ачан онун газы битәрди, о деәрди карысына:

— Гит, версин о үч лей дә ал газ.

Кими сефер Сурвакии чаарарды бир кимсей дүүнә, нередә гелиннән гүвеә долужак топлааркана ләзымды атмаа биркач пара. Дә бу дуүннерә гидежейкенә о генә деәрди ичердә бирисинә:

— Бән атажам гелинә он лей, гит ал о үч лейи, дә мамуна да олсун не атмаа.

Ачан онун чожужаа кими керә истеәрди ондан пара бомболи алмаа, о генә деәрди:

— Гит, ал о үч лейи дә ал кендинә бомболи.

Гечмәзди гүн, ки Сурваки анмасын о үч лейи.

Бир гүнү, ачан перчептур гелди Сурвакидән харчлары алмаа, Сурваки ләзымды өдесин едиүз кырк үч лей. Ама о өдеди саде едиүз кырк, ки калан үч лейи перчептур алсын о дул карыдан.

Перчептур, хеп өлә булмайып не алмаа карыдан,— хайдады ону поста, да орада ону дүүдүләр тепмәйлән. Оннар емен алажээдылар онун жаныны. Ама о үзери, ани онун жаны оннара диилди ләзым, оннар чүрүттүләр ону бүтүннә дә салвердиләр.

Карыйа шансора коркулуйду калмаа кенди кухнежинин ичиндә. Да о, йоларак башында сачларыны, чыкты куйдан.

Биркач гүндән сора ону булдулар йол бойунда өлү.

Сайып, ани о өлдү диил кенди ежелиндән, ону хич сокмадылар мезарлаа да гөмдүләр мезарлыын бойунда хендек ичиндә.

ЖАНДАР ХЕМ СКУЛЬПТОР

Б уннары шинди хепсини сән ми йаптын?

— Бән.

— Ислә. Кендин ми?

— Кендим.

— Илк сефер гөрерим бөлә ишлери. Сансын гелер төлә сииредәсин оннары.

— Сииредин, интерес сә.

— Дур, ама нижә вар бир лаф, дүшер ми йапмаа бу сой форма ишлери? Вар мы өлә закон?

— Өлә закон йок, ани кәр бән йапыйм, ама бу ишлери йапәр хепси, ким истеер.

— Нашей? Нашей сән лафедерсин? Насыл өлә, сайлер, йок закон?

— Сайлер, сән диил ани законжасына йапасын бу кафалары?

— Бән деерим, ани хер биринә йок закон, не йапсын.

— Е, шиндиәдәк бән сени беенәрдим, ама бөлә демәк ичин... Насыл өлә йокмуш закон? Биздә курта-куша вар закон.

— Сиз бени истәмеерсиниз аннамаа..., буну йапәр, ким истеер.

— Не сой лаф о., насыл сән өлә лафедерсин: «ким истеер»? Фасыл сән башладың лафетмәя. Е бизи нечин коймушлар е, ачан «ким истеер»? Аалем йапэр, не истеер, сора бизә йыкылэр. Ха гиделим шефа. Ама тә шеф кенди гелер... Домну шеф... .

Шеф:

— Брак ону бана. Сән дә гит, дә ал Теслим Илишкадан беш таук. Кес оннары да бак, ислә пакла түүлери.

ИОЛДА ҚАРЫ

И аз вақыдыйды. Доктор Фламбург гидәрди больницадан евә ууленнәә. Иолда дурарды бир калын кат тоз. Бурада тоз өлә чокту, ани долларды Фламбурун еменилери.

Фламбур ирактан есап алды, ани клисенин йанында дурэр бир карарты. Иолун ортасында, кызгын тоз ичиндә дурарды суважы сыртында бир кары. О биркач сефер чөктү тоз ичиндә. Фламбур санды, ани кары гөтүрәмеер суважыйлан суйу. «Ох, шинди инсан йуфка олду», дүшүндү о да хызлы гитти карыйа йардым етмәә калмаа.

Кары нашей са аарарды тоз ичиндә.

— Нашей сән йапэрсын бурада? — сорду Фламбур. Кары жувап етмеди.

— Не сой сенин адын? — илип, сорду генә Фламбур.

— Василәса бана деерләр.

— Е нашей сән аарээрсын бу тоз ичиндә? Бән сандым, сән гөтүрәмеерсин суважыйы.

— Сән ол беним еримдә, сән дә гөтүрәмейжән, ама бән савашэрым тә.

— Сән сөлә, нашей сән аарээрсын, Василәса.

— Аарээрэм., авшам каблеттим канцарлиядан сувамак ичин кырк лей дә вердим чожуума гөтүрсүн евә. О са кайбетмиш ирми леи.

— Бурада мы?

— Те бураларда, клисенин йанында.

Кары гөстерди бир ўз метра ерә.

Фламбур силди кенди аннысындан тери да бакты долайа.

Йолда тоз йакарды Фланбурун аякларыны емени ўс-түндән, кары са гезәрди бу тоз ичиндә йалнаак да аарарды кайбелмиш ирми леи. Онун карармыш суратына гүн урарды ба бир тарафтан, ба өбүр. Кары дөнәрди ериндә, еллериннән карыштырарды кызгын тозлары, со-ра гечәрди башка ерә дә орада аарарды.

— Тә булдум таа ики лейжәз,— деди Василәса, кой-арак жөбүнә монетайы.

Онун титирәәрдиләр еллери севинмеликтән.

Фламбур дурарды ериндә дә бир аар хошлан бакарды бу картинайа.

— Василәса, сән чоктан мы бу тозларын ичиндә аар-зәрсын пара? — сорду о карыйа, дуйуп, ани о быкәр сииретмәә, кары са хеп быкмээр аарамаа.

Василәса чевирди она дору башыны:

— Авшам да ушакларлан арадык.

Василәсанын йанына гелди онун чожужаа. О да баш-лады хызлы ешмәә кызгын тозу. Кары дөндү она:

— Гит, чожуум, гетир күрәә хем калбуру, да чалкай-жәз бурадан тозлары, беким буларыз паралары.

Фламбур дурду таа бир минут кадар. Арадан пейда-ланды чожужак күреклән хем калбурлан елиндә. Флам-бур билмәзди н'әпмаа, не демәә. О сокту елини жөбүнә, чыкарды, верди карыйа елли лей дә емен качарак гитти бу ердән. Быраз гиттийнән о бакты гери. Кары чожуун-нан чалкаарды тозу.

ПИТИ ВАСИ

Пити Васи алдылар аалемнән билә айлаа. Аалем гүндүз ишләәрди, сора гежә йатарды да, серпилип, уйуйарды хепсижи. Пити Васи са манжур йа койарды кыйсын она гежә одун, йа йалабытсын онун чизмелерини, йа йыкасын саргыларыны, йа да пакласын... халеи. Да Пити Васи хич бир керә жувап дикмәзди.

Үч ай тутту бөлә онун бу зееи. Шансора хепсинин айлыкчыларын жаннары ажыйарды она. Хепси беклеәрдиләр, ха онжаз, ха бунжаз, беким тез салверирләр евә. Да тә, куртулмак, гуну гелди. Диздиләр хепсини айлыкчылары бир сырайа. Чыкты манжур оннарын онунә дә деер:

— Сиз, гагазулар, хепсиниз ислә йаптыныз айлыы, ама хепсиндән ислә йапты Пити Васи. Онун ичин бән верерим она бир мидали хем ислә измети ичин бракэрым ону айлыкта таа дөрт айа.

Каланы куртулдулар, гиттиләр евлеринә, ушакларына, саде Пити Васи гөрмүш олмадылар биртаа куйдә, гелип-чыкмады.

ПАНАЙЫР КАЙНЭЭР

[отуз секизинжи йылларда]

Гагауз күйү.

Панайыр фыйылдээр инсаннан. Ким саде бурада йок! Не сой инсан саде бурада гөрмеерсин: бияз саргыйлан, бурук чарыклан, йамалы аркайлан. Хепсиндән таа чок бурада вар йамалы. Кимиси ичин кәр ал да бурада ериндә йаз бир стих:

Бир пачасы-кеневер,
бириси-кетен,
кафасында паралия —
бир даанык читен...

Тә бир адам сатәр суван, тә бир парталлы сорэр хасырын паасыны да алмээр ону. Тә бир кары ушак кужаанда, дурэр, бакэр, не бишей сатэр, не бишей сорэр. Тә бир дә кукона — примприеторун карысы. Ондан дүшер ерә бир мармелат. Ушаклы кары иилер, алэр о мармелады, силер етеенә дә верер ушаан аазына.

Примприеторун карысы иреник бакэр буна да деер кенди кожасына:

— Не културасыз инсаннар бурада. Мармелат ерә дүшмүш, о са алэр ону... Сансын хич не имишләр, не гөрүмүшләр...

Панайыр кайнээр.

БИР ЧИФТ ЧАРЫК

Еркен илкйазды. Каар таа калкмадыйды ердән. Суукту.

Чырлак өргинин бир айаанда варды чарык, өбүрүндә — йокту. Иашаарды о бир кухнедә, ани маазайа бензәәрди.

Чырлак Өрги хер сабаа гидәрди аалемә йапмаа иш, да версиннәр она бир килажык папшой уну, бир чанажык туршу, бир кач суванжык. О кайылды йапмаа хер-бир иши: долма дүзмәә, дам күрүмәә, ахырларын долайындан фыкшы ичиндән иринтилери пакламаа, сүрмәә аалемин кырыны.

Күйдә варлылар сайардылар ону ахмак еринә, быраз иринәрдиләр ондан, ама кенди ишлерини йаптырардылар она хавезлән.

Чырлак Өргини хер гүн гөрәрдиләр гидерәк сокакча-бир айаанда вар чарык, бириндә-йок. Бүтүн илкйаз хем йаз о гезди өлә, салт бир айаа чарык ичиндә. Онун йалнаак айаа тез оларды йара, делим — дешик бичинти көклериндән хем тикеннердән. Ачан шансора башлаарды басамамаа йаралы айаана, о заман о дииштирәрди чарыы өбүр айаандан бу йаралыя да гезәрди таа өбүр айаа да йара олунжа.

Сора генә диштирәрди чарыны.

Ама гелди вакыт да Чырлаан бу бир чары да өлә параланды, ани калдылар саде тасмалары хем долайлары.

Гирди кыш. Чырлаан аяаклары сызлаардылар йардан хем сууктан. Кыштан чыкмаа йалнаак йокту насыл.

Онун ичин Чырлак башлады аарамаа күй ичиндә бир чифт чарык. Беш гүн о гезди аарамакта.

Бүтүннә күй үүренди, ани Чырлак чарык аарээр.

Бир гүнү Чырлак гидәрди сокакча. Аул бойунда отурарды Салпанча. О таа бабу гүнүндән сарфошту. Гөрүп Чырлаа, о чаарды ону:

— Ишиттим, чарык аараармышын. Чекин аул ичинә, лафеделим. Буйур, отур те бурада, харман ташы үстүндә.

Оннар отурдулар, да сарфош Салпанча деди, долаштырарак дилини:

— Бән верижәм сана бир чифт чарык, ама еер сән йапарсан беним айлымы.

— Йапыйм айлыны бир чифт чараа мы? — сорду Чырлак.

— Е не, утанэрсын мы? — хеп сорду Салпанча.— Йапажан айлымы, да таа гелдийнән верижәм сана бир чифт чарык.

Чырлак өлә севинди буна, ани сайды буну иилик еринә.

— Е кач ай бән йапажам сенин айлыны е? — сорду о Салпанчайа.

— Бир-ики ай.

— Е нередә е?

— Добружада.

Ертеси гүнү Салпанчайлан Чырлак гиттиләр примарияа, курдулар документлери да Салпанча йолландырды Чырлаа кенди еринә айлаа.

Айлык узанды алты ай, диил ики. Чырлаа дүүдүлөр айлыкта, семеледилөр онун өлө дө семә кафасыны. О айлыкта олду капчик гиби забун, кара. О салланарды йуфкалыктан. О өлө йуфкайды, ани гүжүлө лафедирди.

Чырлак таа гелдийнән айлыктан, гитти дору Салпанчанын евинә. Салпанча таман чыкарды маазадан бир чөлмек шараплан.

О шенди, гүләрди хем лафедәрди үүсектән. О генә сарфошту.

— Ислә, ислә өргица,— деди Салпанча, сарфош гүләрәк,— ислә иш йаптын, ани битирдин benim айлымы.

Салпанча неә сә гүләрди. Чырлак севинди онун бу шеннийнә дө кенди дө чекетти гүлмәә. Йарым саат гүлүп хем соруп, нижә гечирди Чырлак айлы, Салпанча гитти ичери.

Биркач минуттан сора о дөндү елиндә ики пек сары, ени чарыклан.

— На сана, гии да саалыклан ташы,— узатты о Чырлаа чарыклары.

Чарыклар инжәйдиләр хем өлө гевректиләр, ани оннары йокту насыл гиимәә, дө Салпанча деди:

— Сән йымышат оннары да өлө гии.

— Нечин бу чарыклар дикишлән е? Не, йокмуйду насыл дикәсин оннары бүтүн деридән? — сорду Чырлак.

— Гии касеетсиз, шинди өлө йапэрлар чарыклары — дикишлән, ки таа гөзәл дурсун,— жувап етти Салпанча, чапраз гүлмәклән аазында.

Чырлак алды бу чарыклары да доорулду токада. Биркач адымдан сора о чевирди кафасыны гери дө гөрдү, ани Салпанча сарсык гүлер онун ардына.

Тездә Чырлак аннады, не ичинмиш бу гүлмәк. Чарыклар чыктылар хороз дерисиндән. Буну Салпанча йапымыш маасус гүлмәә кусурлу адамы.

О гежә Чырлак койду куру чарыклары су ичинә йымышасыннар.

Ертеси гүнү, о таа гиидийнән чарыклары, оннар узандылар да биркач адымдан сора йыртылдылар. Салмыз отурду сокак ортасында да кападып еллериннән суратыны, бангыр-бангыр аалады.

— Макар ки о ахмак. ама нечин ону ажыламаа. О да бир жан,— лафедәрдиләр сокактан гечән инсаннар.

КУЧУЖУК ПРОПОВЕДНИК

Евангелистлерин тоглушунда отурардылар инсаннар, емен хепсигини грамотасыз, да евангелияйы окуйарды ики адам, ани өтää-беери паралайа билäрдилär ромунжайы.

Ама тå бир авшамнен евангелистка Жылыз Митрана гитти тоглуша кенди онуч йашында чожужааннан Сандийлән.

Оннарын ардына тез гелди ики проповедник, да чекетилär дува етмää. Дувадан сора чалдылар биркач түркү.

Бу тоглушларда дува хем түркү чалмак тутарды геч вақыдадак, таа проповедниклерин уйкусу гелинжек. Онинжи саатта проповедниклерин бириси деди Митранайа:

— Кызкардаш, сенин чожуун окуэр ромунжа. Ха верелим гечсин о да окусун евангелияйы бизим тоглушларда.

— Е, окусун. О евдä дä хеп окуэр о вангелижини, ани вердийди кардаш Танас,— жувап етти Митрана.

Да бу авшамдан онучйашында Санди олду проповедник. О хер тоглушта калкарды да аннадарды диил ушакчасына, сериос хем йалынны, үректән, компа кави лафларлан. Чожужаан проповедлери оқадар темпераментлийдилär, ани бензеärдилär метеорлара, ани йол-

ланмышлар даатмаа ен четин инанмамазлыы. Онун сеси пакты, титиреърди. Гөзлери сә онун дөкәрдиләр бол йаш.

Гечмәзди авшам, ани бу лафлар аалатмасыннар каланыны да.

Санди пек хызлы дишииләрди. Сабайлан уйку арасындан о ишидәрди анасынын хашлак дуваларыны, гүндүз дә — онун кахырлы псалмаларыны. О дойамазды майыл олмаа анасына, сайарак ону айозлу инсан.

Гүннәр гечәрдиләр. Санди башладыйды өлә инанмаа евангелиянын уретмелеринә, ани о кайбедәрди кендини баармактан хем зетленмектән. Санди оларды бир зет топлайжы кап. О башлады зетленмәә гүн гүндән хеп таа пек. О олдуйду завалы.

О чок сефер проповедтән сора чыкарды биркач километра күйдән узак чайыра. Орада о дүшәрди үзүкойуну куру Каз отларынын көклери үстүнә дә чекедәрди йалныз дува етмәә, йоларак кенди үстүнү хем баарарак.

Онун суратчыы шишәрди йаштан, гүүсүнү дә башларды сапламаа санжы. О бөлә буушарды кенди кендинән геч вакыдадак. Гөктә йанардылар йылдызлар, йуфка шафк едәрди ай. Ердә долайда баарардылар чекиргеләр.

Санди са ишитмәзди чекиргелерин сеслерини, дуймазды, нижә куру топачлар саплээрлар онун гүүдесини, о йатарды ердә, кафасы канырык йукары. Онун обалылма, фикирсиз гөзчезлери качардылар йылдызлардан аяа, айдан да — йылдызлара.

— Ен үүсек куртаражыыыыы! — баарарды о хеп таа канырарак кафасыны гери. — Ишит беним лафымы! Йап сән бендән кендинә йакышыклы измекер! Ийлт бу дүннедә ерә беним кафамы! Бән истеерим булунмаа сенин өнүндә бөлә хер саат! Прост ет сән беним, факирин гүнахларымы!

Прост ет! Прост ет! Йалварэрым сана, кас кулажыны бана, кувфетсизә! Бана деерләр, ани бән күчүкмүшүм,

бән са раатлык буламээрим шансора бу гүнахкер дүн-
недә. Раатсыз беним духум. Бән тозум хем бишейим се-
нин өнүндә.

Ама сән бана онун ичин зеетлери вердин, ани ки де-
неәсин бени. Оооооооооф! Ыыыыыыыы! Нечин бән таа
шиндән бөлә кайыпым? Ама сән бана вердин өлә анна-
маклар, ангыларындан дүннә качәр. Тә, бән кафамы дү-
уерим куру топраа. Бән зеетленерим гежә — гүндүз, ани
ки прост едәсин беним гүнахларымы. Прост ет! Прост ет.

О, бир трофа кадар ушак, йалварарды йукар бошлууну
прост етмәк ичин. О йалварарды кысалсыннар онун гүн-
нери. О йалварарды ани ки ондан качсын хербир севин-
мәк. Бу ушак салвериләрди дерин, чиркин куфетсизләә.

Бу ушак хастланарды чиркин дин хасталыныннан.

Онун дувалары бу чайырда йарым зееттиляр. Не ол-
арды онуннан, ачан о йолланарды евә, буну емен йок
нижә йазмаа. Чайырдан калкарды о бүтүннә езник, ши-
шмиш ааламактан, акылсыз суратлан.

О дүннә, дүннә! Сендә вар бир бүүк, чиркин корку
бир дин хасталыны. О дүннә, дүннә, куртулажан мы сән
бир керә дин букавларындан, бу аар гөз бойамасындан!?

Не чркин дертлерә донадэрлар диннәр фикирлери!

Санди чайырда аалаарды о үзери, ани онун көрпә
фикиржин еркен зихирленмишти дин насаатларыныннан.

Бу түрлү халда адамын вар насыл йашлары курума-
сыннар табут капаа өртунжә онун үзүнү. Дин хасталы-
ныны вар насыл алыштырсын саде инсаннынын саа фи-
кирлини.

Чайырдан евә дору Санди чекетти дуймаа ени зеет-
ленмәк.

Завалы ушак, о зорлан йапарды хербир адымыны. О
олду бин-бийәз. Етиштийнән котун орта еринә, насаат се-
си чекетти ону зеетлемәә: «Дүш ерә дә дува ет енидән.
Баар, баар таа пек, таа пек, таа баар!

Баар те о йылдыза, баар айа. Орада аллаа, о сени ишидежек!»

Ушак дүшәрди үзүкойуну. «Диил өлә! Калк да дүш бүтүн гүүдәннән!» — баарарды насаат сеси. Да ушак калкарды, дүшәрди ерә бүтүннә гүүдесиннән. «Сенин жанын ажыэр гүүдени, калк да дүш өлә, ани ажытсын!» — зетлеярди хасталык сеси.

Кызарардылар, атеш гиби йанардылар гөзләр, дартарды зүлүфлерини.

Сес верәрди изин ушак дөнсүн гери, ески ерә, сора верәрди изин йыртсын сыртындан рубаларыны, сора даласын кенди гүүдесини. Санди онарлан керә дөнәрди гери, сайарды йолда адымнарыны, дува едәрди, йолланарды евә, сора генә дөнәрди гери, сора генә йолланарды евә. Онун аннысы сызлаарды чимчирикли санжылардан. Каранькта ишидилмесин онун сесчези дейни, о баарарды аучлары ичинә.

О бүтүннә су ичиндәйди, о етиштирәмәзди силмәә суратындан йашларлан терлерини. Онун йалнаак табаннары, дизчезлери, еллери тикеннердән олардылар саде кан.

Кими сефер о дуйарды, ани онун гүүдесиндә калмады хич бир дамна куфет, ама зет сеси верәрди она ени, фикирсиз изиннери.

Санди гелди евә сабаа каршы. Митрана уйумазды, о аараарды оолуну сокакларда. Ичердә шылаарды чекил лампа.

— Нәндайдын сән бу вақыдадак, чожужаам? — сорду ана оолуна.

— Бән дувадайды,— жувап етти күчүжүк проповедник.

«Мутлу ушаам вар беним. Тә кимә хазырланылма гөкләр»,— дүшүндү Митрана, ачарак ушаа, чүрүк сөвели капуйу.

Санди са хастайды чиркин фикир хасталыыннан.

ОЛЯЖЫК

Кара, алчак евдә үүренәрди күй школасынын биринжи классы. Маса башында отурэр үүредижи, орта йашта адам, Даргынлы Илия Петри.

— Оляжык, гит таблайа,— чаарды о ромунжа саз гиби инжә кызказы, ани отурарды алтынжы банкада.

Үүренижийка пек күчүжүктү, да о шашлы севиңәрди, ани үүредижи данышәр она. О калкмады, ама гүлүмсеңи үүредижи, нижә евдә кенди кукуласына; гүлүмсеңи дә чекетти уунмаа ериндә.

— Оля, бән сана деерим, гит таблайа,— текрарлады данышмасыны үүредижи бу сефер диил ромунжа, ама гагаузча.

Кызчаз таа да пек шашлы бакты үүредижи дә чекетти хызлы капайып ачмаа банкайы.

— Оля, гел те бурый,— гөстерди Илия Петри кенди йанына ерә.

Оляжык калкты да гитти үүредижинин йанына, пинди онун дизлеринә дә сарылды онун енесинә.

«Не сой ушак бу! Онун үзери йапамайжам уроода»,— дүшүндү Илия Петри дә аралады кендиндән кызказы, сора сорду:

— Сөлә, кач чыбыжак олажэк, еер койарсак те бу мави чыбыжаан йанына, бир кырмызы чыбыжак?

Оляжык жувап етмәзди. О алды мави чыбыжаа да чекетти ону гездирмәә үүредижинин ченесиндә.

Сора о генә сармашты она да чекетти бакмаа она нижә бир шашылажэк гөзәл хем ислә адама.

«Бу ушаан етишмеер чекердеклери»,— үфкеленди Илия Петри дә олду сериос.

— Гит еринә,— деди о,— Уроклардан сора сән калажан бенимнән.

«Не ислә, ани бән калажам онуннан!» — севинди кызчаз.

Уроклар биттиләр. Школа бош калды. Орада калдылар саде Илия Петри хем Оляжык.

— Отур те бурада,— гөстерди үредижии илерки банкайа.

Оляжык отурмады, ама гитти таблайа, алды тебешири дә чизди бир пергел. Пергелин ичиндә йапты ики бүүк кеди гөзү дә деди:

— Бу сәнсин.

Сора о гитти көшеә дә гүлерәк чекетти ойнамаа кобакларлан.

Илия Петри олду диил кендиндә. О гитти, тутту ону ениндән дә отуртту банкайа.

— Сөлә, кач олажэк...

Оляжык гечти башка банкайа. О илерки гиби гүләрди хем дойамазды севинмәә, ани онун йанында — шашылажэк адам, үүредижии.

Ама гечти бир саат, гечти ики, үүредижии сә салвермәзди ону евә.

— Бән истеерим имәә,— деди бенизсиз кызчаз.

Даргынлы урду онун йанаана бир шамар, сора чекти кулааны да бзарды.

— Еер сән уүренмәәрсән урокларыны, бән сени хер гүн төлә тә тутажам.

Шансора оларды каранлык. Да йакын бакан уүредижи башлады бенземәә чиркин бир кукумяуа. Оляжык чекетти ааламаа да качарак чыкты класстан.

Даргынлы отурду кенди скемнесинә, дә онун бирдән жаны ажыды ушаа. О сансын шинди гелди кендинә. О дуйду кендини йакышыксыз, ону сарды канаатсызлык кенди кендинә. О гирди уүредижи одасына, сора генә гечти класса. Онун жан ажысы бууәрди.

— Не канара шейим бән. бә! Нашей йаптым бән?!— баарды о бош класс ичиндә. Да онун еллери кенди кендинә ачтылар капуйу, о бакты, йок му йакында Оляжык, ушак са йокту.

Ертеси гүнү Даргынлы еркен гелди школайа, ки баксын, гележек ми Оляжык. Уүредижи одасында йокту ондан каре кимсейжик.

Хайатта ишидилдикчә адым фышыртысы, Даргынлы хеп узадарлы кафасыны, бакарды, гелмеер ми Оляжык.

Тездә башка ушакларлан билә гелди о да. О гидәрди геридә, торбажык елиндә, еллери фытасы алтында.

— Гел бурый, айол,— деди уүредижи, хызлы адымнарлан гидерәк она каршы. Ама ушак качты да дурду ондан ирак бир тарафта. О биртаа йаклашмазды уүредижи, атламазды онун кужаана, сарылмазды онун бойну-суна. О коркарды ондан. Да бундан Даргынлыя пек аар геләрди. О дуйарды кендини хептән йалныз, хептән чүрүк.

МАВИ ГӨЛМЕК

Манинин уймады йашамасы илк кожасынан. Кожасы ону бракты да гитти башка күйә. Мани чок кахырланды бундан сора, чок зеегленди хем аалады. О са бир гөзәл инсанды. Онун кашлары карайдылар, нижә гайтан. Бөлә кара кашлы инсаны колай севмәә, ама евленмәә она — адык бүүк хатыр, адык бүүк кысмет. Бу үзери о куйдә деәрдиләр:

Гөзәл кызы каршламаа —

Саде үрек хашламаа.

Дул калдыктан сора Манин севди бир балан чоужак Саказылы Илишка.

Мани тез вермеди она жувап. Да ким варды нижә десин, ани о бакажәк Илишканын үстүнә. Ама о хер авшам, Илишка гелдийнән чыкарды токадын йанына. Илишка ону хализдән севәрди дә бунун ичин сөлеәрди она ачык, нижә билер.

Бир ай бакышмактан сора Мани верди кайыллык евленмәә Илишкайа. Йазылдылар оннар «канцарлияда», йаптылар бир конушчук. Хеп о гүнү гечирдиләр гүвеә

гелинин чиизлерини. О авшам Мани гөстерди чиизлери-
ни Илишкайа.

Манинин варды чок ишлери: чок фистаны, чаршафла-
ры, йастыклары хем йастык үзлери. Йарым сандык вар-
ды саде «канфайлан» дикили гөзәл хасалар. Ачан етиш-
тиләр сандыын дибинә, Мани чыкарды бир мави адам
гөлмәә.

Мави гөлмек бүрүнжүктү, биәз кафесчикләнди. Ма-
ни алды ону елинә, дә онун титиреди бүтүннә гүүдеси. О
бир минут кадар дурду, сусарак бакты о гөлмәә, сора
дөндү кожасына да деди:

— На, ги бу гөлмәә...

Да башка бишейжик демеди.

Бөлә чекеттиләр оннар йашамаа: Илишка севәрди
Мани кендиндән зеедә, Мани са хер пазар бакарды о
гөлмәә бүүлү гиби дә верәрди гиисин кожасы.

Олә йашардылар оннар. Илишка гиярди о мави гөл-
мәә, севинерәк кенди гөзәл карысы ичин. Мани са... хеп
бакарды бу мави гөлмекли адама да савашарды гөрмәә
илк кожасыны, илк севгисини, ангысы гиидийди бу гөл-
мәә илк.

КИАТ

Хасирет күйү о вакытлар ен прост күүдү бүтүннә Буджакта. Да тә бу күйүн кенарында варды бир даражакык, сапа аражык. О арайа хер кышын йыварды стынжиннән каар. О сокажык өлә сапайды, ани ону гүжүлә буларды илкйаз. Олмалы, бу үзери бурада каар булунарды таа апрелин биткисинәдәк. Каар еридиктән сора бурасы оларды өлә чамур, ани почтар саатлан дурарды дүшүнмәә, насыл гирмәә киаатларлан орый.

Бөлә бир илкйаз гүнү, гидерәк дизәдәк чамур ичиндә, почтар гетирди бу сокакта йашайан Калжыба Васиә киаат оолундан, ангысы шансора алты ай айлыктайды да пек сиирек йазарды киаат. Калжыба Васи пек севинди оолундан бу киада. О бакты киады доздолай, сора онун букваларына. О севинәрди бу киада өлә, нижә севинәр йашамакта аз севинмиш адам.

О дурарды аулун орталык ериндә, нижә какылы казык. Онун дизлериндә ирактан таа гөрүнәрди ики бүүк кара йама.

Дуруп бөлә бир минут кадар, о дорулду күйүн киаатчысына Фычыжаа.

— Оку беним оолумдан киады,— деди Калжыба ки-

атчийа,— бакалым, не о йазэр, чоктан каблетмедим ондан киат.

Киатчы чекетти окумаа, да о окудукча Калжыбанын сураты диишиләрди.

Оолу йазарды, ани оннар диил чоктан гечирмишләр. Туна дересиндән бейгир дә о емен буулажээмыш. О судан сора о пек суукламыш да шинди дә таа пек доорула-мазмыш. О таа йазарды, ани дойурармышлар оннары пек прост хем таа чок кахырлы ишләр йазарды.

Ачан киатчы битирди окумаа, Калжыба сорду она:

— Некадар пара алажан оолума гери жувап йазмаа?

— Бән паа курмаа севмеерим, некадар верирсән, окадар алажам.— жувап етти Фычыжык.

— Е, хади о заман йаз,— деди Калжыба, кенди да башлады дүшүнмәә, не йаздырсын.

Киатчы койду пата, хасырын үстүнә бир кара, ойнак софра, хазырлады пликы, киады хем карандашы.

— Чекет сөлемәә, не йазыйм,— деди о, савашарак доорутмаа софранын бажааны.

Калжыба варды не йаздырсын оолуна кенди кахырлары ичин, ама истемәзди зееделетмәә оолунун кахырларыны. Оолу хеп окадар йардым едәмейжек узактан, о йазса да хепсини кенди чектиклерини. Не илинник она вар нижә версин онун завалы оолу?

— Йаз она бир керә «оф»,— деди Калжыба.

Киатчы йаннаты кафасыны саа тарафа, сора сол тарафа да «оф» хазыр олду.

Калжыбанын гелди аклына йаздырмаа, ани мардын икисиндә өлдү потмар, ани ихтиарка кан түкүрер, ани бажанын йанындан акэр өртү, да йок ким дүзсүн, ама о буннары хепсини йаздырмады.

О буннарын хепсинин еринә деди:

— Йаз таа бир керә «оф».

Кәр кендимә үфкәм дә чыкэр, ани буламээрым лаф.

Киатчы генә йаннатты кафасыны ики тарафа, да киатта икинжиләә пейдаланды «оф».

Калжыбайы атты сыклетә, ани о буламээр лаф, буламээр не йазмаа. О ләзымды йазсын бишей шен, ачсын быраз оолунун гүчлү үреени, ону са чекәрди йазмаа, ани талиганын текерлеклери даалдылар, ани чүрүдү туршу кадасы.

Хепси бу дүшүнмекләр йакышмаздылар киада, хепси бензеәрдиләр бир биткисиз аалашмайа, да о генә деди:

— Йаз таа бир керә «оф», ба, хем йаз «кал саалыжайлан», гелсин таа тез евә.

Да Фычыжык йавашыжык үчүнжүләә йазды «оф». Калжыба өдеди она ирми беш лей, йалварды йазсын адреси, шүкүр етти. Да гитти айлаа оолуна киат үч лафлан — үч офлан.

КЫЗА АД

Шулай Тодинин карысында дууду үчүнжү ушак-кыз.

— Нашей койажэз онун адыны? — сорду кары.

— Сән таа ислә сор нашейлән биз ону беслейжез өтәә дору,— деди Шулай, сансын кенди кендинә сөленерәк — Бизим пласанын дофтурун вар кызчазы. Олса койалым бизим олана онун адыны, да бежим дофтур йардым едәр парайлан бишей.

Кары сарэр ушаа, Шулай кошэр котигайа бейгири, дә оннар — кары — кожа гидерләр докторлара сөлемәә кенди неетини.

Докторлар каблеттиләр оннары йалпак, недән Шулайа геләрди йакышыксыз, карысы са хич солумазды сакынмактан.

Шулай простча, ама өтәә — беери паралаарды ромунжайы, карысы са хич бишей аннамазды бу дилдән.

— Гелдик, сайлер, биз бу., нестә., те бу, сайлер, ушакклан,— савашарды аннатмаа Шулай нечин гелдини.— Биз гелдик, ани ки, сайлер, нестә, сизин ушаан адыны койалым бизим ушаа.

Докторлан карысы тутуштулар бүүк севинмеликлән,

чекеттиләр икрам етмәә мусаафирлерә. буламаздылар ер, нереә отуртмаа оннары, да олсун таа ислә.

Конуштулар оннар, чакырландылар, севиндиләр бири биринә, нижә сенселеә. Койдулар кызын адыны Йорданица, сайлер бизимжесинә Йордана. Докторлар вердиләр ушаан ууруна бин лей, бошчайа койдулар турлү татлылыклар, бейгирә дейни дә вердиләр йарым чувалжык арпа.

Шулай карысыннан гелдиләр евә илин, шен. Бейгир, о да сансын севинәрди, ани олду шашылажэк иш.

АЛТЫН СЫРАЛАР

Чымбар лăзыммыш дүзсүн аулу. Гитмиш о
зенгиндән Тумбадан бычкыйы истемӓӓ.
Тумбалар таман екмек иӓрмишлӓр. Бек-
леер Чымбар капуда, сииредер хем сеслеер. Тумба ока-
дар имеер, некадар такылӓр: ба карысына, ба ушаклара,
ба билинмеер кимӓ.

— Қаурма мы бу? — Саде йаа!..

— Тез уулен, сиздӓ сӓ таа соба диил йакылы!..

— Е сана, измекерка, гежӓ ми аз гелер: дӓн уулен ор-
тасында патлаардын, уйуйардын амбар ичиндӓ...

— Сиз акылдан бозулмушунуз — койулур му пачайа
букадар сармысак!..

— Биздӓ хич бир ужу йок, хич бир саймак йок, ани
сӓн чорбажыймышын, ани сӓн евин башыймышын!..

Мырылданӓр, зивирдеер, хепсини дири иер.

Алмыш Чымбар бычкыйы, гидер евӓ хем шашӓр: бӓ-
лӓ боллукта йашӓэрлар, ичердӓ сӓ хич бир уйгуннук йок.

Гелмиш Чымбар евӓ. Карысы капатмыш софрайа бир
мамалига — белли, ани диил ким не ислӓ ундан.

Топрак чанаа дӓкмӓш лембердек лабада боржу. Ка-
рысы да кенди Чымбар да, ушкалар да, сарып софрайы,
чекетмишлӓр ташымаа боржу аач кашыкларлан.

— Иин, гажаллар, далдырын дерин, орада йааны чок!— гүлер Чымбар.

Да бөлә имишләр оннар, таа чанаан диби гөрүнүнжәк. Чымбарын аннысында чалышмактан тер чыкмыш. Коймуш о кашыы софра үстүнә, силмиш аннысындан терини, бакмыш долайда ичердекилеринә, гүлүмсемиш дә демиш:

— Белли, ки Тумбанын софрасы таа зенгин, ама сыралар орада диил ислә. Бизим сә боржумуз лабададан, ама сыраларымыз алтын.

ТҮРКҮЖҮ КОСТА

Филан Коста күчүклүктән севәрди түркү чалмаа. Түркү она хеп өлә ләзымды. нижә солук. О чаларды түркү гидәркенә йолда да отураркана чотуун алтында да, ишлеяркенә дә. О чаларды йарадылыш ичин, йылын вакытлары ичин, измет ичин хем севги ичин.

О чаларды о түркүлери, ангыларыны ким билер ким курмуш, да йашээр о түркүләр топрак үзүндә, нижә халкын ислә үрәә. О чаларды оннары үректән: ба йаваш хем назлы, нижә лаалели илкйаз, ба сарсалаар, нижә кара кашлы гагаузканын бакышы.

Шашылажэк адамды бу Филан Коста! Ким билсин, не сой үрек варды онда. Аач та сусуз да о хеп түркү чаларды. Хем варды бир сеси — өлүү калдыражэк сеслемәә. Сарп талантлыды. Онда сансын топлуйду бүтүннә народун үрек гөзелли. Дәдулар чок сефер акыл верәрдиләр она:

— Гитсәнә Букурештә, беким сени артист алажэклар...

Коста са саде деярди:

— Нәны бана! Бән хич киат билмеерим...

Да генә чаларды гагаузларын халк түркүлерини.

Нижә илкйазын ер йысынарды, да ачыларды ишләр,
Филан Коста буларды кендинә йолжу да гидәрди йан-
ашмаа Добружайа.

Йанашты о бир илкйазын бояра Улу-Ортайа. Филан
Костайлан билә ишлеәрдиләр ислә хем йаваш инсаннар.
Бу инсаннар илkindән сесеәрдиләр ону шашмаклан,
шашардылар онун битмәз шеннинә. Филан Коста са хеп
чаларды да чаларды, сансын бүүлү:

Пынар башында кызлар вар,
Кызлар, вар, без чырпәрлар.

Ей, бә олан, сән нерелийсин?
Бән, мари айол, ашырылымым,
Буджактан бән, Карлыктан.

Сора чевирәрди:

Шу баа чотуун алтында, мари кыз,
Гүлгүлү үзүм вар.
О үзүмә бака бака, мари кыз,
гөзүм сүзүлдү.

Аннадылар инсаннар Костанын үреени, бирлештиләр
онуннан, севдиләр ону. Авшамнен дә чаарэрлар ону кух-
нелерә:

— Чал, Коста, чал.
Да о чаларды:

Улу даа, хей улу даа,
Башы, аклы, улу даа.
Ешил чамнар, мешеләр,
Суук сулу дереләр
Неләр сөлер ким билер
Сава, улу даа.

Сора дөнәрди:

Иаптырасыңыз бана бир мезар,
Бир мезар үч пенчерейлән,
Үч пенчерейлән, ал черчевейлән...

Бу түркүләр хепси гөзәлдиләр хем гарипсийдиләр, се-
слеән ишчиләр дә казаркана хеп таа сык йанныш урар-
дылар казмаларыны. Назлы хем кави түркү хеп оқадар
ачәр адамын фикирини, некадар ветва.

Бояр Улу-Орта чок сефер олдуйду ишидер бааларда
Филан Костанын бу түркүлерини. О диилди ахмак адам,
да о биләрди, неә гетирер түркү, ани түркү ачәр адамы.
Она са ләзымды таа тез бирленсиннәр бааларлар. О
бакарды да гөрәрди хер бир филиздә кач салкым буе-
жек дә некадар пара ондан чыкажэк. Бир авшам үстү
о дүшүндү, ани ләзым кесмәә арасыны бааларларда бу
түркүлерин.

Баалара гелди о файтоннан. Булду Костайы да деер:

— Хеп арайа гетирәмеерим сениннән лафетмәә. Би-
лерим, ани сән северсин түркү чалмаа. Ама нечин беним
мерамда? Түркү о ислә иш, ама диил бура да онун ери.
Диил онун ичин сән йанаштын бана. Артистләр чалсын-
нар түркү, ама сиз бендә ишчийсиниз, да бакыңыз иши-
низә. Аннадын мы?

Деип буннары, Улу-Орта бир йан бакты Филан Кос-
тайа да, пинип файтонуна, гитти куртесинә. О таа айкы-
рылайынжа байыр ашыры, Филан генә чекетти казмаа
хем чалмаа түркү:

Иан гаранын ташына бак
Беним дә йашыма бак...
... Хей аллахым, аллахчыым,
Не йалваражам сана:
Иап бени бир куш...

Авшамнен гелдиләр, чаардылар Костайы бояра.

— Бән сана дедим ми, ани сән чалмайасын benim кырымда түркү? — сорду Улу-Орта, да хич бекләмейрәк жувабы, узатты она сексән дөрт лей.— Истәмеерсин сес-лемәй-гит.

Коста капанды йола. Да генә онун түркүлери ишидиләрдиләр бааларларын үстүндән. Онаар өтәрди таа кави, таа дургунмаз.

ФРОНТУН АРДЫНА

Не олсун онуннан? Нечин Симон гелмепер? — кахырланды авшамнен Симонләса. Ичер каранькты. Попонецтән чыкарды кара тутун. Евин ортасында дайак гүжүлә гөрүнәрди. Көшөдә йапышмышты пайажана да дуунәрди бир синек.

— Нечин ажаба Симон гелмесин? — качынарды пенчередән пенчерея саабийка.

Бир да ишидилди талиганын сеси. Симонләса качарак гитти ачмаа токады. Аулуи ичинә атылайрак гирди талига. Талига ичиндә аяакча дурарды кожасы. О саде алтынкы рубайлан гимнийди.

Кары хич бир керә йоктур таа гөрдүү кожасыны бөлә бенизсиз: онун суратында йокту хич бир дамна кан, гөзлери са сөлеәрдиләр, ани онуннан олду не са диил ислә.

— Не олду сениннән, сән биәзсын, нижә киреч? Ким сойундурду сени? — чекетти сормаа Симонләса. ачан оннар салвердиләр бейгири дә гирдиләр ичери.— Не сусәрсын да бени дә коркудәрсын, бә? Биз бурада ишиттик, түфек аттылар...

Симон чок вакыт гезди ичердә, неә сә сесиргенәрди

хем бакарды күчүжүк, делик гиби пенчерелерә. Да саде ачан гелди кендинә, о башлады аннатмаа:

— Бән шансора битирәрдим сүрмәә пайы. Гелдиләр йаныма үч ромун солдады хем фицер бир пленниклән. Гелдиләр дә деерләр:

— Кош бейгирини!

— Не ләзым о сизә,— сорэрым.

— Таа тез кош, лафетмә!

Нәбажан, коштум. Пиндиләр оннар талигайа, бааладылар сүвенә пленнии, бана да деерләр:

— Гидежән онбеш адым илердә дә гөстережән бизә йолу Күллүк күйүнә. Биз гидериз фрондун ардына да койэрыз күйлерә примар.

Да тә, бән гидерим илердә, оннар да талигада гелер ардыма.

Етиштик биз мезарлыын йанында чатыраа. Фицер талигадан баарээр:

— Хей, царан, е бу күйә сапмаа вар мы нижә?

Дурдум бән, жувап едерим:

— Ачан йол орый гөтүрер, сайлер, вар нижә.

— Ахмак, бән сана башка иш сорэрым!— үфкеленер фицер. Көпрүдә мина йок му?

— Е бән нередән билийм е?

— Тә шинди үүренежән!— баарэр фицер.— Иа өрү көпрүә дору...

Да дорудэр беним үстүмә револьвери. Талига са дурэр. Бән да дурэрым ики атеш арасында: куршумдан куртулуйм — мина үстүнә уурайжам. Етиштийнән көпрүә бән дурдум. Фицер са анырэр хем револьвери бана кезлеер.

Иаптым бән ставрозуму да бастым көпрү үстүнә. Адымнээрым бән еникуну, ама гелер, сансын бүтүннә көпрү сарсаланэр. Тә, дүшүнерим, нередә бени өлүмжүүм

беклеер: мина патлайжэк, да көпруү дә даадажэк, бени дә парча парча йапажэк.

Ачтым бән гөзлерими шансора көпрунун өбүр тарафында. Белли ки беним ардыма оннар да гечтиләр.

Күйдә фицер сорэр:

— Сән кими бурада билерсин, ани вар нижә примар коймаа?

— Нәндән, деерим, бән билеим: йашамамда йоктур таа примар койдуйм...

Хызланды о бана урмаа. Ама беним кысметимә, бурадан таман гечәрди Мантарлы Ваниш. Фицер такылды она:

— Буралыймысын?

— Буралыйым.

— Некадар топраан сенин вар?

— Ики чет... Нечин?..

— Е ким бурада кыркынжы йыладык примарлык етти?

— Карезли Гица... Ама о кыркынжы йылда руслардан качты да таа дөнмеди күйә.

— Е те о бүүк евдә ким йашээр?

— Дилбас Ради.

Дилбас евдә йокту. Фицер сорэр онун карысына:

— Некадар топрааныз вар?

— Алты ектар,— жувап едер кары гагауз акцентиннән.

— Сөлә кожана, ани шинди о олажэк примар. Таа гелдийнән сөлейсин... Е, гиттик! — баарэр фицер.— Бу пленнии мезарлык йанында уражэз, сора гидебез башка күйә примар коймаа!

Күйүн кенарында оннарын жаны истеди ичмәә. Фицерлән солдатлар индиләр талигадан да гирдиләр бир евә сормаа шарап. Солдатларын бири сорэр:

— Е, бизим пленник качмайжэк мы?

— Наны о качажэк: брезент кайышлан баалы, — дерлән өбүрләр.

Да гиттиләр оннар хепси адамын аулу ичинә. Бакэрым бән пленнәә, о са нашей са бана русча дилдә аннадэр. Аннадым, ани уражэklar ону, да йалварэр, ки бән чөзийм онун еллерини. Аул ичиндә сә көпек даалажэк салэр-тә-тә ромуннар пейдаланажэklar. Ишитсиннәр, ани бән пленниклән лафедерим, бени уражэklar саде бунун ичин еримдә. Корку да алэр, адамы да жаным ажыэр.

Урдум бән бейгирә биркач камчи. «Е, дүшүнерим, бейгиржим, сән куртар бизи!»

Ишидип талига сесини, ромуннар хызлы чыктылар аул ичиндән, чекеттиләр түфек атмаа, ама биз ирактык шансора.

Ески хотарда чөздүм бән пленниин еллерини. Теклиф еттим бән ону, гелсин, гежелесин бендә, о са гөстерер, ани она лэзым гитмәә бурадан. Аннадым бән, ани аскер рубасында о гитмейжек ираа: да тә, вердим она кенди рубажымы. Пек севинди адам да гитти кыржа йолдан бир тарафа...

Симон кушкулу бакты пенчередән:

— Баре тутмасалар адамы бандитлар!

ШАФК

Ер етиштирәмәрсән автобусу, сән кал Сызбал Николайда.

О йашээр орада, станцияяа йакын,— дедиләр бана евдән.

Да та бән гидерим дорудан кыржа, бир даражакык йайан йолжазда. Йолжазын ики тарафында шансора гержикленәрдиләр меневшалар хем калай чичеклери. О чичеклердән геләрди гөзәл коку, ангысыны тамах чекерсин ичинә, сансын ичерсин бүүк чөлмеклән дә хеп дойамээрсын ичмәя.

Бән гидәрдим дар йолжаздан, да илкйаз хавасы дуудурарды үреемдә ислә илкйаз дуйгусуну. Олә гидерәк, бән чекеттим дүшүнмәя йашамак ичин: нижә о чекетмиш, нижә диишилмиш хем нижә о шинди. Бу аннатмак таа диилди йазылы. ама каланыны бән шансора гөтүрәрдим чевирижиә. Не сойду йашамак мы? О таман өләиди, нижә гөстерилер аннатмакларда: варлыларын зетлемеси, халкын фыкааралы, куфетлинин анныксыз куфери хем куфетсизин йуфкалы.

Е не вар ени? Бунун ичин олажәк йазылмыш гелән киатларда, бунун аардына.

Илери дору өлө уйду ишләр, ани кәр бурада отур да нышанна бир ени аннатмак.

Ачан бән етиштим станцияяа, бана дедиләр, ани бән геч калмышым автобуса. Бән ләзымды калыйм гежелемәә бурада, Сызбал Николайларда. Сызбал шансора алтымыш йашына йакынды.

О бир куфетли хем есаплы адамды, ангысына вар насыл дайанмаа хем данышмаа бүтүн инаннан.

О йашаарды ени, мейданны евдә. Ени евин йанында дурарды нижә бир анылмак ески, карармыш ев.

О авшам Николай Андреевич аннатты бана чок интересли историялар. Сора евин чорбажыйкасы койду софрайы.

Софрада пейдаланды гүлгүлү шарап. Шараптан сора Сызбал олду таа да лафчы, ии хем ачык үрекли.

Гелди вакыт йатмаа. Бана, нижә мусаафирә, дөшетиләр ени, никелли криват. Бән йаттыктан сора ев саабиси генә гелди беним йаныма.

— Буүк севинмелимиз вар,— деди о гүлүмсейрәк. Да гөстөрди мави таван алтында лампажыы.— Гечтии афта бизә гечирдиләр шафк. Шинди электрикайлан йашээрыз... Дойамээрым бакмаа бу лампажаа. Не гөзәл иш! Бөлә иш хич дүшүмүзә дә йоктур гирдин... Бу советлар ачан бишей койәр неетинә, йапэр!

Бән она есап алдым, ани советләр шинди биз хепсимиз.

— Е, биз өлә алыштык демәә руслара.

Илери ромунда ким сана дүшүнежееди шафк гечирмәә? Ким о заман бизи дүшүнәрди? Өлә дә гебережеедик, дә билмейжеедик, ани вармыш бөлә ишләр бу дүннедә. Е, сән уйу, сабаа ләзым еркен калкасын...

Сабайлан бән уйандым еркен, таа каранныкты. Уйандыйнан бән ишиттим ердә йалнаак аяк фышырдат-

масы. О са сааби уйанмыш да гезер ичердә, нашей сә йоклээр.

Уйанды ихтиарка да.

— Нашей сән аарээрсын, Николай? — сорду о.

Сызбал ишитмеди ми, оса истәмеди сесиннән уйандырмаа бени ми, ама о хеп не са гезинәрди каранлык ичердә. Озаман чорбажыйка калкты, гитти онун йанына да генә сорду, нашей о аарээр.

— Да тә сырникләр, сансын ерә гирмишләр, буламээрим оннары... лампайы йакмаа.

Бир дә ичерси долду электрика шафкыннан. Илкин бән гөрдүм дувар бойунда чорбажыйканын гүләәр сура тыны, сора ишиттим сесини:

— Ха-ха-ха... Ихтиар кафасы!... сырниклери аарээр!

Дәду илкиндән дурду, бакэр, аннайамээр, не олэр. Аннадыйнан са о да гүлдү өлә, ани ишидиләрди чаак сокактан.

Бән дә сабайлан гүлүп ислә дәдүнүн сырниклеринә, шүкүр егтим оннара конак ичин, мусаафиржилик ичин дә гиттим автобус станциясына, йолда дүшүнәрәк ени аннатмайа.

ИЧИНДЕКИЛАР

	стр.
Конушмактан гелмак	5
Гагауз музейи	6
Икиүзлү оол	10
Нечин сән брактын бени көпекләр парала- сыннар?	11
Файтон	13
Дүшәр йылдыз	15
Масал	20
Околжу	24
Бир чифт гугуш	27
«Караспандит»	30
Гагауз дүүнүндә	33
«Сирос» ушаклар	36
Кокгөзлемә Ванинин бир киат атмасы	38
Сони	51
Индивидуалистлик ичин бир масал	55
Кудал	58
3 лей	64
Жандар хем скульптор	67
Йолда кары	69
Пити Васи	71
Панайыр кайнээр	72
Бир чифт чарык	73
Күчүжүк проповедник	77
Оляжык	81
Мави гөлмек	84
Киат	86
Кыза ад	89
Алтын сыралар	91
Түркүжү Коста	93
Фронтул ардына	97
Шафк	101

КАРТА МОЛДОВЕНСКОЕ , 1966

11 кол.